Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 196 (10488) | 1977 чылдың август 20, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

МИЛЛИОН ТОННА

ТАШКЕНТ. Узбекистанның чер ажылдыглары миллион тонна кукуруза силозун салган. Ол болза кышка курлавырның барык-ла үшүү бир кезии. Наманган, Ташкент, Кашкадарья областларның ажыл-агыйлары ажаан алышкынны бедик темпилер-биле чорудуп турар. Ол черлерде мурнаны ажыл-агыйлар гектардан кукурузаның 350—400 центнер ногаан массазын ап турар. Наманган областың Нарын районунда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг колхозтуң механизаторларының ешалы-биле хээндектээн масеага карбамид холуур тускай херексеалди силос комбайннарында таарыштыр кылган. Ол чорук чемниң хоолулуун улгаттырып турар.

Ниитиниң малына 5,2 миллион тонна бөдүүн чемнерни белеткеп алырын планнап турар.

(СЭТА).

Совет-югослав чугаалажыышкыннар доозулган

СЭКП ТК-ның Чигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле ЮСФР-ниң Президентизи, ЮКЭ-ниң Даргазы И. Броз Титонуң аразында чугаалажыышкыннар август 18-те Кремльге доозулган.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер болза:

Совет таладан—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң ЮСФР-де элчизи В. И. Степаков;

Югослав таладан—ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң күүсекомунуң секретары С. Долани, ЮКЭ ТК-ның Президиум кежигүү, Черногорийскиг Социалистиг Республиказының Президиумунуң Даргазы В. Милатович, ЮКЭ ТК-ның Президиум кежигүү, ЮСФР-ниң Эвилелдиң күүсекчи вечезиниң Даргазының орлакчызы, ЮСФР-ниң даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары М. Минич, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң күүсекомунда секретарь А. Гличков, ЮСФР-ниң Эвилелдиң күүсекчи вечезиниң кежигүү, ЮСФР-ниң даштыкы садыг талазы-биле эвилел секретары Э. Лудвигер, ЮКЭ ТК-ның Президиум кежигүү, ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчизи Й. Смоле.

Найыралдың болгаш эп хуузунуң бот-бодуң билчириниң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде СЭКП биле ЮКЭ-ниң, ССРЭ биле ЮСФР-ниң арызында бүгү таладыг найыралдыг кадык ажылдажыгланы ийи чүрттүн улустарының эрге-ажыктарынга улам ынай хөгжүдүрениң болгаш хамыладырының айтырыгларын чугаалажып көөрүн уламчылаан.

Чепсектиг эндере будуреин кызыгаарлаарынга, дүшкүүрлүг чорудуун болгаш чоруулдуг байдалдарның олдарын узутказынга чедирип болур делегейниң ону келген айтырыгларын, делегейде политиктиг байдалды чогумчудар соруга-биле бүгү-ле дешилгелиг күштерниң демниг хөделишкиннерин бызыглаарының болдувар аргаларын чугаалашкан. Европа дипке конфронтациядан болгаш дайын силгишкиннериндеН хостуг кады ажылдажыгының байдалы тургузары-биле Европага аймык чок чорук болгаш кады ажылдажыгга талазы-биле чөвүдел хуралдың Түнел актызының чүүлдерин хажык чок боттандырарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчэшкиннериниң чамдык айтырыгларының талазы-биле саал-онаа солчулгазын база уламчылаан.

Болган совет-югослав чугаалажыышкыннарга болгаш оларның түнелдериге таарымнаның талалар илергейлээн.

Чугаалажыышкының арны түнелинде кады кылган совет-югослав дыннадыгны зуурушкан.

(СЭТА).

КОНЦЕРТКЕ ЧОРААН

ЮСФР-ниң Президентизи, ЮКЭ-ниң Даргазы И. Броз Тито август 18-те ССРЭ-ниң улустуң танцызының күрүненик академиктиг ансамблиниң Күрүнеңи төп концерт залынга болган концерткە барын чораан.

ЮСФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн эдлга И. Броз Тито-биле кады эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, М. С. Соломенцев, К. В. Русаков, а ол ышкаш ССРЭ-ниң ЮСФР-де элчизи В. И. Степаков олар барган.

И. Броз Титону уран чоруур югослав партия болгаш күрүне ажылдакчылары, совет база югослав аймак кижилери концертти көргеН.

Концерт эгелээрниг мурнунда ЮСФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне гимнерин күүсеткеН.

(СЭТА)

КАЙГАМЧЫК ТИИЛЕЛГЕ

СОҢГУ ПОЛЮС, «АРКТИКА» ДЕП АТОМНУГ ЛЕДОКОЛ

(СЭТА-ның тускай корр.). Август 17-де Москаныбиле 04 шак 00 минута турда, «Арктика» деп атомнуг ледокол Соңгу полюста чеде берген. Далайга эжиндирилгенинин төөгүзүнде эн-не баштай Полюстун төп бассейнинин дожун эртип, чер бөмбүрээнин эн соңгу талазынга ол корабль чеде берген. Далайжыларның болгаш полюс шинчилекчилерининг хөй чылдарда күзеп чораан күзелиг боттанган!

ССРЭ-ниң тугун ап чоруур, делегейде эн кучулуг ледокол корабльдиң Соңгу полюсче походу болза совет эртемнин болгаш техниканың шылгарангай чаа тиилелгези болур.

Ол эжиндирилгенинин киржикчилери эртемденнер, ужудукчулар болгаш далайжылар бодунуң тиилелгезин Октябрьның революциязының 60 чылынга тураскааткан. Ол дугайын походтуң удуртукчулары, ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко болгаш «Арктика» деп атомнуг ледоколдуң капитаны Ю. С. Кучиев олар СЭКП ТК-ның Чигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке рапорт чоруткан.

Ол төөгүлүг болуушкунга тураскаал кылдыр Соңгу полюстуң далай дүвүнче ССРЭ-ниң күрүне суадезин чураан, корабльдиң адын, полюска четкен үезин, координаттарын айыткан металлдан кылган тураскаал самбыраны салып киргген.

«Арктика» деп атомнуг ледокол бодунуң эжиндирилгенинин уламчылавышаан.

Сиген шөлүнде социалистиг чарыш

СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Август 19-та медээ-биле алырга, республиканың ажылагыйлары 47507 тонна сигенни белеткээн, азы планны 26,3 хуу күүсеткен. Ол сигенниң 9,5 мун тонназын прессээн, 12,3 мун тонназын ыштагларга чедирген. Сенаж салырының планы 19,3 хуу күүсеттингеН. азы 10,6 мун тонна сенажты белеткээн. Витаминиг сиген далганы 2,3 мун тонна (планның 32,7 хуузу), будук-бүрү—5,5 мун тонна (68,7 хуу) белеткеттинген. 12,2 мун тонна силос салдынган. Мал чемни белеткелиде 10048 кижи ажылдап турар.

Сиген белеткелинге Монгуш-Тайга, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улут-Хем районнар мурнаН, планнарын 36-48 хуу күүседи берген. Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз планын 79 хуу күүсеткен. Улут-Хемниң ийи совхозу—«Күш-ажылдың хостуу» биле «Улут-Хая»—ол ажыл-агыйга 3—4-ле хуу четпээн. Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы 4725 тонна сиген белеткээр тургаш, 2400 тоннаны сараатта алган. «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Барлык» совхозтар планнарын 41-45 хуу күүсеткилээн. Кызыл, Эрзин районнар планнарын түгле 12,6—15 хуу күүседип, өске районнардан чыдын ааан турар. Тандының Тока аттыг, Каа-Хемниң «Бурунгаар», Бии-Хемниң «Шивилиг» совхозтар планныг даалгаларының оннуң бир кезиин безин күүседип ап шылдаан.

Сенаж салырын Кызыл, Бии-Хем, Танды районнар түгээр чорудуп турар. Чамдык ажыл-агыйлар бо талазы-биле планнарын күүсеткеп, ам-даа салырын үргүлчүлеп турар. Оларга «Бүрен» (171,4 хуу), «Революциялың чалбыжы» (104,2 хуу) совхозтар хамаржыр. Ниитизи-биле алырга, белен сенаж эткен чылдыындан барык-ла 2 катап эвээш. Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин районнар бо чугула ажылче кичээнгей салбаан, чаңгыс-даа центнер сенаж белеткевээн.

Будук-бүрүнү эткен чылдың бо үезиниңден барык-ла 2 мун тонна эвээшти белеткээн. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик Чөөн-Хемчик, Улут-Хемден өске районнар планнарын ам-даа күүсетпээн. Силос салыры бо чылын оожум чорун эткен чылдың бо үеде деңнелиннден 5 катап эвээшти белеткээн.

Ажыл-агыйлар витаминиг сиген далганын 2293 тоннаны будүрүп алган, ол эткен чылдыындан элээн хөй. Танды, Чөөн-Хемчик районнар планнарының 40 ажыг хуузун күүседи алганнар. Ынчалза-даа өске черлерде АВМ-нер хөй нуруузунда чаңгыс эзлчегде ажылдап, хопукта эвээш далганны будүрүп турар. «Өөк», «Саян», Ленин аттыг совхозтарда агрегаттар үреливишкиннерге таваржып турар.

Мал чемни белеткелинде ажылдап турар кижилерниң саны 500 ажыг кижиге эвээжээн. Бо санда өөренникчилерниң хөй улуг-хуузу бар. Сигенчи бригадаларны, звеноларны немей четчеләр хемчегларни албаажа хорлок. Бар күшту шын хуваай тургузуп ажыглаары чугула.

Агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турар болза, мал чемни белеткелиг үзүктел чок уламчылаар аргадар бар. Черчерде чыдынган арга-дуржулганы ажыглап тургаш, ол сигенни дузааш азы сери, чадыр кырынга сараттаарын, долгактар кылырын, сенаж салырын чорудар херек.

Чоокта чаа Кызылга, Чадаанага, Самагалдайга болган хуралдарга мал чемни белеткелинде хожудаанкыныг чыддаганнарын сайгарып, ап чорудар хемчегларни тодаргайлаан болгай. Ол шиитпирлерниң күүседелзин чедип алыры районнарның партия, совет ажыл-агый органнарындан негеттинин турар.

ЗВЕНО, БРИГАДАДАН ЭГЕЛЭЭШ...

Улут-Хем район республиканда хой малдыг районнарның бирээзи. Ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузуп алыр дээш районнуң ажыл-ишчилери бо хүнерде хайнышкынныг ажылдап, бүгү-ле күжүн болгаш ергаларын сиген кезилдезиниче моонцээн.

Сигевчилерниң ортузунда масса-политиктиг ажылды болгаш социалистиг чарышты дээштит кыдыр организаттаары бо чугула кампаниялы шалыпкын эрттиреринге улуг дузаны чедирип турар.

Сиген кезилдезинде ажылдап турар бригадаларның, звеноларның аразында чарыштын негелделерин чогуур үезинде ажылдап кылгаш, ажыл-агыйларның парткомцары айытыгган хемчеглерни күүселдезин шыгыны контрольга алган. Ажыл-агыйларның тургузуп алган масса-политиктиг ажылының болгаш организастыг хемчеглериниң күүселдезин партия райкому доктаамал контрольдап турар.

Районнуң бүгү сигенчилериниң аразында чарыштың түнелдерин чедип хопуктан үндүрериН шуут чаңчыл болдурган. Ажыл-агыйлар, бригада болгаш звенолараразында чарыштың мурнакчыларын тодарадырда, эткен чедип хопуктун дургузында чеже тонна немелде сигенниг кылдыгының кол барымдаа кылдыр эп турар. Мындыг янзылыг негелде мал чемниң белеткелиг кошкатпазынга, ажылдың темпизин доктаамал бедик тударынга эки салдарны чедирип келген болгаш чедирилдээ турар. Сиген кезилдезин эгелээнден бээр ажыл-агыйларның аразында чарышты партия райкомунуң бюрозу дөрт удаа түнеп үндүргеш, мурнакчыларга партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчир Кызыл тугун 30 рубльдин акша шаналы-биле кады тывыскызаан.

Соолгу чедип хопуктун түнеллерин өзугаар «Улут-Хая» совхозтуң сигенчилерин бирги черни база катап алган деп саналаан. Түгө дээрге бо совхозтуң сигенчилера хүнде-ле 80 тонна хире сигенни сараттап, өскелерден бедик темпизи чедип ап турар. А «Күш-ажылдың хостуу» совхоз сиген белеткелиниң планын күүседир талазы-биле өскелерден дээре коргүзүглүг. Соолгу хүнерге чедир план 74 хуу чедир күүсеттинге бергеН. Ынчалзажок ажылдың темпизин оон мурнундагы чедип хопукта турганындаг кудулатканы дээш ону ушку черни алган деп саналаан.

Звенолараразында чарышка бирги черни база-да «Улут-Хая» совхозтуң механизаттаттынган звенозу (звеночузу М. Малбык-оол) алган болгаш ук звенога алдар кылдыр Күш-ажылчы алдарның тугун район төвүнде көдүрген.

Ниитиниң малынга четчир санныг чемни тургузуп алыр дээш бо районнуң ажыл-ишчилериниң чамдык чаз аргаларны ажыглап эгелээнин өскелерге үлегер-чижек кылдыр чугаалаар аналаар. «Улут-Хая» совхозтуң конторазынга, кире бээрге көргүзүг самбыразында удгаттыр бижип каан мындыг чарлал кижинин цичээнгейин хаарга туда бээр:

«Ажылчын бүрүзү торээн совхозувуска 1 тонна сигенни белеткеп берээл!

(Совхозтуң коммунистерининг ажык хуралының шиитпирлериндеН).

Шалыпчы чеди хонуктун планын ажыр күүседиливнер!»

Совхозтуң коммунистерининг бо эгелекчи саналын улуг хаяжыларның калбаа-биле деткээнин ук совхозтуң салбырларынга чорун тургаш, эскерип көрдүвүс. Хайыракан, Алдыы-Шыраа суурларның улуг, биче човунун хөй кезии Улут-Хем увунун ортулуктарында хол кадыыры-биле сиген кескен чорун турар болду. Олар боттарының аразында «Өг-бүле бүрүзү—совхозка чартык тонна сигенни белеткээр дээш чаркыылы!» деп кыйгырыглыг ажылдап турар. Өг-бүлелерниң хөрөөжен эзелериН болгаш пенсионерларының кескен сигенни соортур тракторларны суур саңында тургускан. Баштайгы салдыгган хөпөөнерни соорүп эгелээн. Түгө Хайыракан салбыры ындыг арга-биле 40 тонна ажыг сигенни ам дээрезинде хүлээп алган.

Хову черлериН терезинин кезер деп эгелекчи сэвал комбайнерлериН аразында калбарган. Сеттеттигген комбайннарны хынчыыраан, кыпкы үеде инек малга дереглеттине бээр терезиз кескен комбайннарның саны хүн бүрү немежин турар. Шагаан-Арыг хоорайның үстүү талазында шыктын терезинин кескен комбайнерлерге барып ужураштывыс. Районнуң хоочун механизатору Петр Иванович Кабанов оолдары Геннадий, Анатолий олар-биле кады ажылдаан тур.

— Оолдарым-биле бир звено боор ажылдап тур бис. Соолгу чеди хонуктуң чарыжынга бирги черге үнген болдувус. Терезин-даа болза мал чеми-ле болгай. Кыжын ону кайыш тыварыл? Чамдык черниң дужүдү эки боор-дур.

Удур преседиш тур бис. Тараа кезилдезинин үезинде Бии-Хемниң «Саян» совхозка ажылдаар болдуувус. Ол черни саваның база алыр аргаар бис—деп, П. И. Кабанов чугаалады.

ЧУРУКТА: районга бирги черни алган М. С. Малбык-соолдуң звенозунуң кежигүнери.

С. МААДЫ.

ШЕФ-БИЛЕ

Эрзин суурнуң албан организацияларының коллективтери ниитиниң малынга чем белеткелинге боттарының үүлүн кыырып, тускай план, хуваалда өзугаар ажылдап турар. Суббота, воскресеньеде, ажыл шагының соонда суурдан үнген машиналарда кижилерниң чугаазы-ла өскеН. будук-бүрү. шефе. Мал чеми белеткелинге шеф дузаламчызынга районнуң организацияларындан хүнде-де 120—130 кижи киржип турар.

Түс-түс организациялардан райкүүскомунуң еак , кидзизинин (эргелекчизи Б. Томүр), район эмнелгезинин (кол эмчизи Р. Калдар-оол), районда статистика инспекциязының (Л. Кыргыс), өрттен камгалал черниң коллективтери шудургу ажылдап, боттарынга берген онаалдаларны ажыр күүседип, совхозтарга улуг дузаны чедирип турар. Сая киллизинин коллективинде 5 кижи бар. 10 тонна сиген белеткээр хүлээлге алгаш, 12 тонна кылдыр күүсеткен. Район эмнелгезинин коллективи 30 тонна сиген белеткээр планын 31 тонна чедирип. 18 тонна будук-бүрүнү база белеткээн. Статистика инспекциязының 3 кижилиг коллективи 5 тонна сигенни белеткээн. Өске-даа организациялар боттарынга алган даалгаларын ажыр күүседир дээш шудургу ажылдап турар. КестингеН сигенни организациялар бөлүп, сараттааш совхозтарга хүлээдип берип турар.

Д. МОНГУШ.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУДАР

Мал чемни белеткээри каада-даа сонгаарладып болбас соруга болуп турар. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары 21500 тонна сигенни, 6000 тонна сенажты, 32000 тонна силосту, 250 тонна сиген далганын, 900 тонна будук-бүрүнү ниитиниң малынга белеткеп алыр соругалыг. Ниитиниң малынга бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни будуреринге ковудедир, оон шынарын эки-жидер дээш демиселди районнуң чер-чер Советтери ажылагый удуртукчулары-биле демнежип алган, партия организацияларының удуртулгазынга даянган, организастыг чорудуп, ажылчы чоннарның күжүн мөөнцээр, чон ортузунда социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле чамдык боттуг хемчеглерни ап турар.

Күскү суугарылганы, ышкы доштаалдырылганы база часкы хар суун ажыглаанының түүнелинде чайгаар үнер сигенниң дужүдү чыл бүрүде ковудеп орар. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарның ажыл-ишчилери гектар суугаттыг черлерден 8-8 центнер, а хөй чылдыг сиген болур люцернадан 15-15 центнер дужүтү. «Тыва», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра» совхозтар 7-7 центнер дужүттү ап турар. Сиген шөлдериниң ашталгазын чорудар, ону калбартыр дээш демиселге боттарының күжүн харам чокка үндүрүп турар мурнакчыларны демдеглээри өөрүнчүг. Оларга Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, депутаттар Монгуш Чола, Ооржак Дажы-Намчал, кодээ Советтер депутаттары Иргит Кудер-оол (Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының эргелекчизи), Монгуш Очур-оол («Чыраа-Бажында» хойжу), Сат Чудуймаа (СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта хойжу) болгаш оон-даа өске эштерни хамаарыштырып болур.

Мал чемнинге магадылалды тургузар дугайында айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга, райкүүскомнуң хуралынга чаңгыс удаа эвес чугаалажып, чогуур доктаал, шиитпирлерни хүлээп алган. Август 1-деН сентябрь 1-ге чедир үеин районга сиген белеткелиниң шалыпчы айы кылдыр чарлаан. Мал чемниң белеткелин организастаар, контрольдаар талазы-биле район штавын тургускан. Ындыг ажылыг штабтар ажыл-агый бүрүзүнде тургустунган.

Социалистиг чарыштың түнелин он хонуктан үндүргеш, типлекчи болган ажыл-агыйга СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчирин Кызыл тугун, акша шаналын тыпсын, он хонуктан план-даалганың күүселдезинин сайгарылгазын кылып, ону районнуң радио дамчыдылгазынга чырыдын турарындан ангыда, тус-тус коллективтерге райком, райкүүскомнуң төлээлери илеткеН турары чаңчыл апарган. Июль 20-деН 30-ге чедир үениң иштинде сиген белеткелинин талазы-биле бирги черни «Чыраа-Бажы» совхозтуң коллективи (совхоз директору К. Б. Куулар, партком секретары Г. Ч. Канчыыр-оол, кодээ Советтер даргалары О. Кара-Сал, Ш. Куулар, Д. Ондар) чаалап алган. Олар август 1-ге чедир 825 тонна сигенни белеткеН, планын 18,7 хуу күүсеткеН. Совхозтуң дирекциязы, партком бо чылын ажыл планын тургускаш, күштү, техниканы барымдаалап коллектив, күш-ажыл кылыш шыдаар кижи бүрүзүнге чедир таарыштыр хуваагаН. Оон ужур-утказын кажилерге таныштырган, социалистиг чарышты бедик деңнелге организастап, оон түнелин чогуур үезинде үндүрүп, моральдыг болгаш материалдыг сонуургалды чогаалдыкчы өзу-биле ажыглаан.

Механизаттаттынган үш звенодан ангыда сиген белеткелинде 450—500 кижи ажылдаан, оон иштинде 320 кижи хол кадыыры-биле кезии келген. Сигенни дүрген болгаш чидириг чок кезериниң конкурзуун организастаан. Анаа 162 кижи хол кадыыры-биле сигенни кескеш, 48 тоннаны белеткээн, артканнары 80 тонна сенаж салырынга киришкеН.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ол эгелээшкини «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы» болгаш өскелда ажыл-агыйларда дүрген нептерей берген.

Ийиги он хонукта эки түнелди «Октябрь 30 чылы» совхозтуң коллективи (совхоз директору А. Ховалыг, партком секретары Ч. Монгуш, кодээ Совет даргазы А. Самбуу) чедип ап. СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчирин Кызыл тугун акша шаналы-биле кады чаалап алган. Олар он хонуктун дургузунда 330 тонна сигенни белеткээн. Ол дээрге районда чараттынган шалыпчы айның негелделериниН (ук совхозтуң үлүүнге хамаарыштыр) 30 тонна хөй болган.

Соолгу он хонукта сиген белеткелдериниң темпизи «Алдан-Маадыр», «Искра» совхозтарда улгадып, боттарынга онаашкан планнарны 39,9 болгаш 32,3 хуу чедире берген. «Октябрь 30 чылы» совхоз сигенни 46,5 хуу чедирген болгаш бердинген планын август 25-те доозарын хүлээнген. «Чыраа-Бажы» совхоз планын 39,4 хуу күүседип, 200 тонна сенажты салып апкан.

Сиген белеткелинче ажылчы чоннарны мобилизаттаарының талазы-биле Бора-Тайга (даргазы Д. Ондар), Хөндергей кодээ Советтер (даргазы М. Сат) биче эвес ажылдарны кылып турар.

Бо хүнерде районнуң сиген белеткелинде 2547 кижи хаара туттунган, оон иштинде 1338 кижи хол кадыыры-биле кезии турар. Сиген белеткелинде район болгаш кодээ Советтерниң депутаттары Монгуш Хүрен, Монгуш Сертен-оол, Ондар Хүр-оол («Сүт-Хөл»), Монгуш Сюрюн-оол, Ховалыг Дамдын («Алдан-Маадыр»), Вера Байлак, Ооржак Омчаа (СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз), Ондар Хеймерек, Монгуш Ырыш («Октябрь 30 чылы» совхоз) болгаш өскелер-даа боттарының хүлээлгелерин ыракта ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, шудургу ажылдап турар.

Тускай эртемниглерниң санан турары-биле алырга, тараанын ниити дужүдү 1 гаданаан, оон иштинде 320 кижи хол кадыыры-биле кезии келген. Сигенни дүрген болгаш чидириг чок кезериниң конкурзуун организастаан. Анаа 162 кижи хол кадыыры-биле сигенни кескеш, 48 тоннаны белеткээн, артканнары 80 тонна сенаж салырынга киришкеН.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ол эгелээшкини «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы» болгаш өскелда ажыл-агыйларда дүрген нептерей берген.

Ийиги он хонукта эки түнелди «Октябрь 30 чылы» совхозтуң коллективи (совхоз директору А. Ховалыг, партком секретары Ч. Монгуш, кодээ Совет даргазы А. Самбуу) чедип ап. СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчирин Кызыл тугун акша шаналы-биле кады чаалап алган. Олар он хонуктун дургузунда 330 тонна сигенни белеткээн. Ол дээрге районда чараттынган шалыпчы айның негелделериниН (ук совхозтуң үлүүнге хамаарыштыр) 30 тонна хөй болган.

Соолгу он хонукта сиген белеткелдериниң темпизи «Алдан-Маадыр», «Искра» совхозтарда улгадып, боттарынга онаашкан планнарны 39,9 болгаш 32,3 хуу чедире берген. «Октябрь 30 чылы» совхоз сигенни 46,5 хуу чедирген болгаш бердинген планын августа 25-те доозарын хүлээнген. «Чыраа-Бажы» совхоз планын 39,4 хуу күүседип, 200 тонна сенажты салып апкан.

Сиген белеткелинче ажылчы чоннарны мобилизаттаарының талазы-биле Бора-Тайга (даргазы Д. Ондар), Хөндергей кодээ Советтер (даргазы М. Сат) биче эвес ажылдарны кылып турар.

Бо хүнерде районнуң сиген белеткелинде 2547 кижи хаара туттунган, оон иштинде 1338 кижи хол кадыыры-биле кезии турар. Сиген белеткелинде район болгаш кодээ СоветтериН

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ — ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ ЭЧИС СОРУЛГАЗЫ

Социализм үезинде ниитилел бүдүрүлгезинин дээди эчис сорулгазы — кижилернин улам өзүп орар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин эң долдур хандырары болур.

(ССРЭ Конституциязының төлевилелинден).

Чоннуң чаагай чоруу, аас-кежиктиг чурттарлгазы түүден хамааржырыл? Ниитилелдиң хөгжүлдезинден, оон бүдүрүкчу күштериниң сайзыралындан болгаш чоннуң бодунуң күш-ажылындан. Бо айтырыгга мындыг ниити харыыны берип болур. А ниитилел янзы-бүрү болгай. Хуу өнчүге үндезилеттинген каргыс ниитилелдиң, оон бүдүрүлгезиниң чандыр баспас хоойлузу — ажыл-кончаа сүрери, анша тывары. А ниити өнчүге үндезилеттинген социалистиг ниитилел тургузуунуң, оон бүдүрүлгезиниң дээди сорулгазы — чоннуң чаагай чоруун хандырары, оон бүгү талалыг сайзыралын чедип алыры. ССРЭ-ниң чаа Конституция төлевилелиниң 20-ги түүлүнде мынчаар бижээн: «Хамаатыларның боттарының чогаадыкчы күштерин, арга-мергежилдерин болгаш уран-салымын хөгжүдеринге база ол бүгүнү ажылдаарынга, кижиниң бүгү талалыг таарымчалыг сайзыраарынга боттуг аргаларны калбартырын Совет күрүне бодунуң алыс сорулгазы кылдыр салып турар».

Кижи бүрүзүнүң бүгү талалыг хөгжүлдезин хандырар аргалар Октябрь революциязындан төрүттүнген социалистиг тургузугнуң алыс мөзүүнде сиңниккен. Ол тургузуг бүгү чонга билиглерже, эртемниң болгаш культураның байлаанче калбак орукту ажыткан.

Шаанда үүк-бижик чок, дүмбей дүн дег, караңгы-бүдүүлүк байдалга чурттап чораан көшкүн араттарның ажы-төлү ам янзы-бүрү техниканы башкарып билир ажылчыннар, тудугжулар, механизаторлар, инженерлер, зоотехниктер, саанчылар, дурмулгалыг эмчилер, башкылар, эртемденнер, ужуудукчулар апаргылаан. 1945 чылда Тываның чурттакчы чоннуң үүгле 9,4 хуузу ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар турган болза, ам оларның хуузу чеден чеде берген. Ол ажылчыннарның, албан-хаакчыларның чартык кезии тывалар боол турар. Тываның ажылчын аңгызы ынчаар хевирлеттине берген-дир.

Чоннуң чаагай чоруу ниитизи-биле үүгле ниитилелдиң хөгжүлдезинден эвес, а материалдыг кежикти кызыл холу-биле бүдүрүп турар кижилерден улуг хамаарылгалыг. Кижи бүрүзү ак сеткилдиг хой кадарып, инек саап, бажың тудуп, тараа ажаап, сиген кезип, даг-дүгү, кобальт, мөңгүн суу тып турар болза, улус ажыл-агыйының ниити иөргүзүлгери эки, план күүсеттинип, чоннуң, ниитилелдиң кежии элбек болур дээрзи билдингир.

— Тывалар эрте-бурундан бээр мал кадарып чаңчыккан — деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Дажы-Намчал чугаалаар.— Үүгле шаанда ядыылар байларның малын хайгаарап берип чораан. Ам ниитиниң малын кадарып, күрүнезиниң болгаш бодунуң тодуг-догаа амыдыралы, аас-кежии дээш ажылдап чоруур. Мен ол чаагай херекте хирешаам-биле бодумнуң үлүүм киирип келдим. Бергелерге таваржып, ону ажып эртип, чедишкиннинг өөрүшкүзүн-даа көрүп чор мен. Бистер, улуг назылыг малчыннар, назылапкырыыр, аныяктарга ажылывысты хүлээдир ужурлуг бис. Ынчангаш бистиң угувус салгаар кижилер дугайында үргүлчү бодап чоруур кижи мен. Чаңгаа Ондар, Маадыр-оол Ооржак деп аныяк кадарчыларның дагдыныкчызы мен. Олардан шыырак малчыннар үнер дээрзинге бүзүрээр мен.

Шак ындыг ук-төөгүзүнүң болгаш ада-иезиниң изин истеп, соон салгаан ажылчыннар, эмчилер, башкылар болгаш өске-даа чүс-чүс мергежилдиң кижилери бисте көвей. Олар билиглер-биле, техника-биле чепсегленип алгаш, республиканың экономиказын база культуразын сайзырадып турар.

Чоннуң чаагай чоруун бедидеринге ниитилелдиң хереглел фондулары улуг ужур-дузалыг. Оон күсели-биле совет кижилер халас өөренип, мергежилин бедидип, халас эмнедип, чыл бүрүде төлевирлиг шелзэни ап, назылап-кыраанда азы ажыл кылыр шинээн шуут азы чартык чидиргенде пенсияны, дузаламчыны ап турар. Чижээлээрге, онгу беш чылда Тывага кадык камгалалдың үүгле тудугларын кылырынга безин 6 миллион акшаны чарыгдаары көрдүнген. Улус ажыл-агыйынга 1100 ортумак эртемниг кижилерни, 3000 механизаторларны белеткээр. Өзүп орар салгал дугайында база улуг сагыш салдынган. 3,74 муң олуттуг ясли-садтарны, 15,7 муң олуттуг ниити өөредилге школаларын тударын планнаан. Амгы үеде бистиң республикада 39500 кижи күрүнеңиң пенсиязын база дузаламчызын ап турар. Олар үүгле эрткен чылын 16 миллион акшаны алган.

Онгу беш чылда улус ажыл-агыйының, оон иштинде культураның бүгү адыларын улам хөгжүдерин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалында айыткан. 1975 чыл-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээли 1,5—1,6 катап улгадып, көдээ ажыл-агый продуктуларының чылда ортумак хемчээли 26 хуу өзер. Бо беш чылда республиканың көдээ ажыл-агыйынга 2500 тракторларны, 4500 автомашиналарны, 800 комбайннарны болгаш өске-даа техниканы бээр.

Бо каш чижектер бистиң Коммунистиг партиявыстың чоннуң чаагай чоруун бедидеринче угланган улуг хемчээлдиг программазының үүгле чамдык фактылары-дыр. Онгу беш чылда бүдүрүлгелерниң, чырыдыышкын, культура база спорт черлериниң материал-техникитиг баазазы улам быжыгар, кода-хоорайлар улам сайзыраар, муң-муң кижилер чаагайжыдыр туттунган бажыңнарже көжер, хол-биле кылыр аар ажылдарның саны кызырлыр, чонга ачы-дузе чедирилгезиниң хемчээли улгадыр болгаш өске-даа үүлдер кылдынар.

Ынчалзажок бо бүгү үүлдер анаа-ла буде бербес-ле болгай. Чоннуң чаагай чоруу — оон чогаадыкчы күш-ажылының ачызында чедип алдынар, оон барык түүнели болур. Чаа Конституция төлевилелин чугаалажып турар бо хүннерде республиканың ажылчы чону моңу эки угаап билип, моон соңгаардаа улам кызымак ажылдаарын илергейлеп турар. Ындыг-даа бол, ниитилелге ажыктыг ажылды кылбайн азы эвээш кылгаш, оон хөйну алырынче чүткүүр ийи-чаңгыс алыскак-чискек кижилериң ам-даа бары кымга-даа чажыт эвес. Олар ажылдан оспаксыраар, оон чиигин, «ажыктыын» хараар, оорланыр, ниити болгаш хуу өнчүнү карак ажыттап төтчеглеп турар. Шак мындыг маңгысталчак кижилерни илередип, шын орукче киирер ужурлуг бис.

Бистиң ниитилеливис күш-ажылдың кижизиниң чаагай чоруу дээш, оон аас-кежиктиг амыдыралы дээш бүгү-ле үүлдерни кылып турар. Кижи бүрүзү аңаа харыы кылдыр ак сеткиг ажылдаар, бодун боду шүгдүнүп, амыдыралының материалдыг байдалын экижитпишаан, угаан-бодалын база бүгү талалыг бэйыдар, культураның эртемниң бүгү-ле байлактарын шыдаар, шаа-биле шиңгээдип алыр хүлээлгелиг.

ЧУРУКТА: найысылал Кызылдың чаа театрының тудуунда ажылдап турар янзы-бүрү нацияның бөлүк оолдар, кыстары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Эрзин районнуң амыдырал хандырылга комбинадының Нарында идик даараар цегиниң мастери, хоочун коммунист Нам-оол Мөкге Конституция төлевилелин чугаалашкан хуралга санал берген. Хөй-ниитиниң корум-чурумун чамдык хамаатылар ажылын турарын ол чугаалаан. Ынчангаш төлевилелдиң 91 дугаар үүлүнге эки туранын улусчу дружинازының болгаш эш хуу судунуң эрге-хүдэлгелерин бедидериниң дугайында сөстерни немээрин ол санаалдаан.

К. ХЕРТЕК.

* * *

Социалистиг Ада-чуртту камгалаары бүгү улустун ыдыктыг хүлээлгеги деп Конституция төлевилелиниң бешки эгезинде тодаргай айыткан. Н кезектің дайынчылары ол дугайын хандыр медереп билип, Төрээн чуртун тайбын ижин серемчилелдиг камгалап, дайынчы болгаш политиктиг өөредилгеге кызымак чоруун көргүзүп турар.

В. ХУУРАК.

Уралдың Кызыл Туктуг шериг округу.

* * *

Совет хамаатызы кижи бүрүзү өске хамаатыларның национал төлептиг мөзүүн хүндүлээр дээрзин төлевилелдиг 64-кү үүлүнде айыткан-дыр. Ынчаарга бо үүлдү хажыда бээр ийи-чаңгыс кижилер турбаан болгай. Шак ындыг төлеп чок чорукту шуут хоойлу өзугаар хоруур дугайында бодалдан кирзе деп саналдыг мен ийин.

В. УЙНУКАП.

Каа-Хем районунуң Бай-Сөөт суур.

* * *

Шаанда байларның хоюн кадарын берип, элегдел-түрегделди көрүп, караңгы-бүдүүлүк чурттап чордум.

Чоннуң, нам чазазының ачызында 1930 чылдың төнчүзүнде датын үжүктүг бижикке өөренип алгаш, тыва солуннарны номчуп, төрээн чуртумда болгаш даштыкыда чүү болуп турарын билип аптар апарган мен.

Ам чаа Конституция төлевилелинде бүгү-ле чүвени чоннуң ажылчын кижиниң чаагай чоруунга бараалгадыр дээнин номчаап, сеткилим ханыып, өөрүп чор мен. Коммунистиг намымның ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр назылап кыызымза-даа, шыдаар шаам-биле күрүнемге дузалаар изиг күзелим хайнытып чору.

Канчыыр-оол ХЕРТЕК,
коммунист, «Кара-Хаак» совхозта гидротехник.

ООҢ СӨЗҮ

«Найырал» совхозтуң ажылышчилери боттарының ниити хуралынга ССРЭ-ниң чаа Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин таныжып чугаалашканнар. Анза совхоз төвүнүң ажылчын, албан-хаакчыларындан аңгыда, ыраккы чайлаглардан малчыннар база киржип, боттарының санаалдарын киргилээннер.

Оларның иштинден Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи хоочун хойжу Чыртык Диис сес ан чүве чугаалааш, бо чылын төрүүр 100 хой бүрүзүнден 104 хураганы канчаар алганын тайылбырдаап, чаа Хоойлунуң 60-ты үүлүнге: «Ниитиделге ажыктыг ажылдан ойталаар чорукту совет тургузугга, бодунуң чоңунга удур кемниг херек» деп көөрүн сүмелээн.

Ч. КЕЖИК-ООЛ.

Шагаан-Арыг.

ДААРТАГЫ ХҮН ДЭЭШ БҮЗҮРЕЛДИГ

Таныжып, чугаалажып турарывыс ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелинде совет кижиге хамаарышкан эргежек чугула бүгү-ле үүлдерни киирген-дир.

Мээн ада-ием — малчыннар. Олар амгы үеде Эрзин районда «Мөреп» совхозта ажылдап турар. Олар соолгу 20 чылды улаштыр малчыннап, Төрээн чуртка дыка хой малды азырап бергеннер. Ада-немниң ажыл-ижви Совет чазак, Коммунистиг партия бедиг-биле үнелээн, ачамны Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаан. А аванны база мактал бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнаан келген.

Малчын ада-иевис чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап, төрүүр үүс хойга оваштыр 90-дан өрү хураганы ап, хойдан-на ийи килограммдан эвээш эвес дүктү ап келгеннер. Амгы үеде олар Тестиг Кара-Тейде чайлаглаан, хоюн семиртип турар. Оларның ажылга эрес, кежээ диртканинге уруглары чоргаарланып, бичии-даа болза ада-иевиске дөмей ажылгыр, кежээ болур дээш оралдажып чоруур бис.

Өг-бүлевис аваам, ачам-биле алды кижи бис. Уругларының улуу мен. Эрзин суурнуң столовазында ажылдавышаан, Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунда бот-өөредилге-биле өөренип турар мен. Менден биче дүнмам Олег чодаачы, чоокта чаа аас-кежиктиг өг-бүлэ тудуп, бичии оолдуг болган. Ада-иезин дег база малчынаан эгелээн. А Зоявис көдээ ажылагый техникумунуң зоотехния салбырында өөренип турар, хеймеривис Андраи боп харлыг.

Бистин өг-бүлевистин бичии бо чижээ дээрге-де совет чурттун чонунуң хостуун, дзарта хүн дээш бүзүрелдиин хереченлен турар-дыр. Бадыг чурттун хамаатылары болганывыс дээш чоргаарланып, Төрээн чуртка хөйну-ле бүзүрүп, кылып бээрин көл сорулга кылдыр салган ажылдап, чурттан чор бис.

З. ХҮРЕҢ-ШАР.

ДЕҢНЕП КӨРЭЭЛИ

Совет кадык камгалал системазы ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга халас болгаш бедик мергежилдиг дузаны чедирип турар. Чаа Конституцияның 42 үүлүн ёзугаар совет хамаатыларның кадын камгалаар эргелиг.

Тываның кадык камгалалының хөгжүлдези — совет кадык камгалалының чедишкиннериниң чайыннанчак хереченин болур. Ол дугайын чугаалаан бээрин Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы Ч. Д. Таспапчиктен бистин корреспондентивис дилээн.

— Хөгжүлдениң барымдаазы кылдыр чамдык саннар, фактылары чугаалаза эки боор. Тываның Совет Эвилелиниң составынга киргени 1944 чылда биске 335 орунныг 15 эмнелге турган, аңаа дээди эртемниг 22, ортумак эртемниг 56 эмчилер ажылдап тургандыр. Оны амгы байдал-биле канчаа деңнээр боор! Көрүнер даан: 69 эмнелге-профилактиктиг албан черлери, оон иштинде специализастаан 5 диспансер бар. 550 орунныг республика эмнелгези, психиатрия эмнелгези, божудулга бажыны, уруглар эмнелгелери... Оон аңгыда район санында эмнелгелер, санитар-эпидемиологтуг станциялар болгаш 23 участок эмнелгелери, 132 эмнелге пунктулары чоннуң кадын камгалаарынга бараан болуп турар. Ниитазы-биле 4050 орунныг эмнелге черлериг бис, бо сан РСФСР-де ортумак көргүзүгден хөй. Дээди эртемниг 740, ортумак эртемниг 2,3 муң эмчи ажылдакчылары ам бисте ажылдап турар. Үстүвде саннар-биле деңнеп көрүңер — кайгамчык өзүлде! Азы кадык камгалал бюджедин сонуургаал: 1944 чылда турганынга деңнээрге, бо чылын оон хемчээли барыкда 21 катап хөй. Бистин чуртувуска болгаш даштыкыга кылган эки шынарлыг хереиселдер болгаш аппараттар садын алырынга безин эрткен чылын чартык миллион хире рубльди чарыгдадывыс.

— Соолгу чылдарда, ылангыя тудут-суур талазы-биле кылдынган үүлдерни чугаалап көрүңерем, Чаш-оол Доңгакович?

— Кол-кол тудугларны адаарга мындыг. Тоску беш чылда 240 орунныг республика эмнелгезиниң комплекизи, 90 орунныг онкология диспансери, Бай-Тайгада район эмнелгези ажыглалга киргеи. Бо беш чылда Эрзиниин, Тандынын эмнелгелериниң, республиканың санэпидстанциязының, радиология корпустарының тудуу доостур болгаш Шагаан-Арыгта, Чаа-Хөлге, Бии-Хемге эмнелгелериниң, Кызылга 120 орунныг уруглар эмнелгезиниң, 60 орунныг божудулга бажыныының тудуун чорудар. Бо черлериң тудуу доостурга, чонга эмчи дузазын чедирери улам экижирин чугаажок.

— Кандыг аарыгларга удур эмчи дузазын ам республика иштинге ап болуруз?

— Республика эмнелгезинде безин янзы-бүрү аарыглар эмнээр 13 салбыр бар. Ниитизи-биле чугаалаарга, Тываның чурттакчы чону барыы-ла бүгү хевириин тускай эмчи дузазын алыр аргалыг. Чүрекке кезип эмнедир, рентгенотерапия эртер дээш ышкаш нарын таварылгаларда республикадан дашкаар эмнедип чорудуп турар бис.

— Тыва эмчи кадрлар дугайында каш сөстен чугаалап көрүңерем.

— Үжен үш чыл бурунгаар биске дээди эртемниг чаңгыс эмчи, 20 шаа фельдшер турган. Ам 1,1 муң хире тыва эмчи ажылдакчыларның 243-жү дээди эртемниг эмчилер. Оларның саны чылдын-на өзүп турары билдингир. Иркутскиниң, Томскиниң, Красноярскиниң, Кемеровоның эмчи институттарында 140 хире тыва оолдар, кыстар өөренип турар.

Тываның кадык камгалалы Коммунистиг партиянын, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында бо хире бедик хөгжүлделиг болган. Ол дээш өөрүп четтириишкиниң база бир ылерээшкини болза, чаа Үндезин Хоойлунуң негелделерин ёзугаар кызып ажылдаарывыс болур.

ТАЛЫГЫР ЧЕРЛЕР БАРЫП...

Бистин республиканың профэвилелдери чоннуң культурлуг дыштанылгазын организастаары-биле эвээш эвес ажылдарны хорудун турар. 1967 чылда республикага туризмнин болгаш экскурсияның область чөвүлели тургустунган. Ленинчи черлер, Совет Эвилелиниң улуг, баче хоорайлары-биле таныжарын организастап турар. Оон бээр 4 муң ажыг мурнакчы ажылышчылер экскурсияларга киришкел. Чыл бүрүде 3—4 болук Болгария, Моол Арат Республика, Чехословакия болгаш Югославияже дыштанылары-биле чоруп турар.

Профэвилелдериниң культура албан черлери соолгу 1,5 чылда чоннуң дыштанылгазын организастаар, оон культуразын, билиин бедилери-биле 2700 ажыг янзы-бүрү культура-массадыг хемчеглерни эрттирген. Аңаа 189 муң кижи киришкен. Ында бот-тывынгыр уран үүлүдүн 165 болгүмнери ажылдап, 6 муң кижини хаара тутган. Амгы үеде республикада профэвилелдерниң 41 культура албан черлери чонга бараан боон ажылдап турар. Оларның аразындан Ак-Довуракты, Хову-Аксынын, Ак-Туруктуун, Элегестин культура одаглары-ның ажылы эки. «Оөк» совхозта, Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында чаа культура бажыңларын тудуп турар.

Профэвилелдерниң 60 ажыг пионер лагерьлериниг чылдында 9600 өөренкичи дыштанылгазын эрттирип, ажыктыг солун үүлдерни өөренип, билиин ап турар.

Республиканың хой-хой ажыл-ишчилери боттарының шолээзин чурттуп курорттарынга, санаторийлериге болган дыштанылга бажыңнарынга, туристи баазаларга эрттирип турар.

ССРЭ Конституциязының төлевилелинде магадылаан дыштаныр эргени Тываның профэвилел организациялары, оон культура, туризм, дыштанылга албан черлери амыдыралга боттандырар, чонга бараан болур дээш моон соңгаардаа күжениишкиниг ажылдаар.

А. САГДЫ,
областың профэвилелдер чөвүлелиниң культура киллизиниң инструктору.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Республиканың беш тускай ортумак өөредилге черинде дерт муң ажыг кижи өөренип турар.

* * *

Алды профтехучилищелерде үш муң чыгам сургуулдар ажылчын мергежилди чедип ап турар.

* * *

Кызыл хоорайда педагогика институдундан аңгыда база бир дээди өөредилге чери — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы 1974 чылда ажыттынган. Оон хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга чыл бүрү 200 студентини хүлээп ап турар.

* * *

Эрткен беш чылда республиканың өөредилге черлери тускай ортумак болгаш дээди эртемниг беш муң ажыг специалистерни белеткээн.

* * *

Тываның 164 эге, сес чыл, ортумак болгаш дузалал школаларынга 60 муң ажыг өөренкичи өөренир. Ниити билиг школаларында дерт муң ажыг башкы ажылдап турар.

* * *

Школа назыны четпээннерниң 198 албан черлеринде 14 муң уругларны хаара туткан. Онгу беш чылда ук сан 4160 чедир көвүдээр.

* * *

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының фондузу 415 муң ном чедип турар. Библиотека чыл бүрү 20 муң номну немей ап келген. Чыл бүрү оон 11 муң кижи номнарны бижидип ап турар.

* * *

Дылдың, литератураның болгаш төвгүнүң эртем-шинчилел институдунда аңгыда ам бисте ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының институдунуң экономика лабораториязы, көдээ ажыл-агый экономиказының Сибирьде эртем-шинчилел институдунуң экономика сектору, Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы ажылдап турар.

ССРЭ ХАМААТЫЛАРЫҢЫҢ КОЛ ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

ССРЭ-ниң хамаатылары ажылдаар, тодаргайлаарга, күш-ажылдың санынга болгаш шынарынга дүүштүр төлевирлиг магадылаттынган ажылды алыр эргени киириштир чүткүлүнге, арга-мергежилдеринге, профессионал белеткелинге, эртем-билиинге болгаш ниитилелдиң хереглелдеринге дүүштүр профессияны, ажылдарның хевирин шилип алыр эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары дыштаныр эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары кадыын камгалаар эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары назылап кырааанда, аараанда, ол ышкаш ажыл кылыр шинээн шуут азы шала чидиргенде болгаш азырадыычызын чидиргенде материалдыг хандырылга алыр эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары чурттарга бажыңнары алыр эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары өөренир эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары культураның чедиишкиннерин ажыглаар эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниити херектерин эргелеп башкарырынга киржир эргелиг.

Эргелерни болгаш хосталгаларны боттандырары хамаатыы кижиниң бодунуң хүлээлгелерин күүсеириндеи чарылбас холбаалыг.

ССРЭ-ниң хамаатылары ССРЭ-ниң Конституциязын, совет хоойлуларны сагыыр, социалистиг ниити чурттарганың дүрүмнерин хүндүлээр, ССРЭ хамаатыларының бедик адын төлептиибиле эдилээр хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг. Күрүненің болгаш хөй-ниитиниң эт-хереңгизин самчыгдаар болгаш тетчеглээр чоруктарга удур демисежири — ССРЭ хамаатыларының хүлээлгези.

ССРЭ-ниң хамаатызы Совет күрүненің эрге-ажыктарын камгалаар, оон күчүшыдалын болгаш ат-алдарын быжыглаарынга идиг бээр хүлээлгелиг.

Социалистиг Ада-чуртту камгалаары — ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези.

ССРЭ-ниң хамаатызы болза, өске кичилерниң эргелерин болгаш дүрүмде көрдүнген эрге-ажыктарын хүндүлээр, ниитилелге удур үүлгедиглерге эптеш чок болур, ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга бүгү хемчеглер-биле идиг бээр хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары уруглар кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээр, социалистиг ниитилелдиң төлептиг нежигүннери кылдыр өстүрер хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары бойдусту камнаар, оон байлактарын камгалаар хүлээлгелиг.

Өске чурттарның улустары-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге, бүгү-ниити тайбыңны деткиириңге болгаш быжыглаарынга идиг бээр — ССРЭ хамаатызының интернационалчы хүлээлгези.

(ССРЭ Конституциязының төлевилелинден).

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Чөөн-Хемчиктин «Алдан-Маадыр» совхозта мал чеминиң белеткели бо хүннерде хайныышлыныг үргүлүлевишаан. Улуг Октябрьниң 60 чылын уткуурунга бүтү чурт белеткеннип турар бо онзагай чылда «Алдан-Маадыр» совхоз (директору Д. С. Куулар, партком секретары Х. С. Дамба-Даржа) малга быжыг чем-суурну белеткээриниче кичээнгейни күштелдирип, ону организастыг чорударынче ажылчын күштү болгаш мөшина-техниканы мөөнүүзүн.

Ынчангаш совхоз сигей кезилдезин өй-шаанда эгелээн. Чөөн-Хемчик районнуң ажылгарыйлар аразында социалистиг чарышка сөөлгү он хонуктар бирги черни алганы дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң сигенчилериге районнуң күш-ажылчы Алдар тугун көдүрген.

Августуң 13-те байдал-биле алырга, совхозтуң ажыл-ишчилери 1193 тонна сигенни бөлгеш, сараатпан тургускан. Сигенде шупту 11 бригада, 40 звено азы ниитизи-биле 330 кижи хаара туттунган.

Совхозтуң үш салбырлары — Бора-Тайганың, Алдан-Маадырның, Ак-Даштың сиген шөлдеринде ажыл багай эвес темп-биле чорун турар. Чаъстыг, бүргег хүннерде бөзин ажылды соксатпайн, сигенни кезип турар. Аяс, чылыг хүннерде кеспишаан, сигенни бөлүп, сараатпаарын көдүдеп турар. Эрткен чылын август 13-ке чедир ниитизи-биле 1308 гектарның сигенин кестирген, оон иштинде 1110 гектардан бөлүп, ажаап алдынган, азы 902 тонна сигенни 84 санныг сараат кылдыр тургускан. А бо чылдың август 13-ке чедир 1686 гектарның сигенин кескен, оон иштинде 1164 гектардан бөлүп ажаатталган. Ынчангаш эрткен чылдың ол үезинде-биле деннээрге 260 тонна хире сиген хөй белеткеттинген. Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар кижи саны база көвүдээн. 1976 чылда августуң ортан үезинде шупту 230 кижилиг 32 звено ажылдап турган болгаш олардан 193 кижи хол кадыыры-биле сиген кезип турган. Амгы хүннерде совхозтуң сиген шөлдеринде шупту 330 кижилиг 40 звено бар, олардан 259 кижи хол кадыыры-биле кезип турар.

Совхозтуң салбырлар аразында болгаш бригадалар аразында социалистиг чарыштың түннелиг он хонуктар үндүрери доктаамал апарган.

Бора-Тайга салбырында (эргелекчизи М. О. Сарыглар) мал чеми белеткээрин чорудуп турарының темпизи өске салбырлардан бедик болгаш эрткен үениң дургузунда эки көргүзүүлерин чедип ап, социалистит чарышка бирги черни эзлеп турар. Бора-Тайганың Доора-Хадында, Михаил Ховалытының бригадазының ажыл-ижи макталдыг, бригада онаашкан планын ажыр күүселиринге бүзүрелдиг.

Ийги черде Алдан-Маадыр салбырының сигенчилери. Алдын-оол Кызыл-оолдуң бригадазы Алаштаа сиген кезип белеткеп турар. Бригада кежигүннери план өзугаар 200 тонна сиген кезип белеткээр турган болза, ам хереп кырында 150 тонна чедиришкеннер, Чодураалыг Сайырда Махай-оол Ооржактың баштааны хойжулар бригадазы сиген белеткелинде база ийелкейлиг киржип турар. Олар ам бо хүннерде 100 тонна чедир бөлүп, сараатпан алган.

Салбырның бригадалар аразында чарыштың түннелинде сөөлгү он хонукта Коошпалык Ооржактың бригадазы бирги черни алгаш, серге-биле шаннаткан. Мурнаачы бригада амгы үеде Алдан-Маадырның Сарыг-Булуунда ажылдап турар.

— Ам каш тонна чедирип тур силер, план кайы хире күүсеттинип турарыл. Коошпалык Шактаржыхович — деп, бригадирден айтырдывыс.

— Бистиң бригада баштайгы хүннерде Ийи-Дытка турган. Ында 35 тоннаны белеткээн бис. Ниитизи-биле ам 90 тонна ажыг сигенни бөлгеш сараатпаан бис, ол планның 54 хуузу чедип турар. Ажылдың темпизин көшкатпайн ажылдаар дээш кызын турар бис. Бригададан 20 кижи хол кадыыры-биле кезип турар — деп, бригадир чугаалады.

Бригаданың хежигүннериниң ажылдап турары эки. Олардан Владимир, Олег, Калдар-оол Ооржактар, Девгей-оол Ондар болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап, эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Мал чеминиң белеткелинде чамдык бергедээшкиннер чок деп болбас.

— Совхозта сиген хестирер 9 машина ажылдап турар. Олар болганчок-ла үрели бээр, кылып алыр дээрге артык кезектер чок. Ынчангаш сиген кестирер машиналар чедишпес. Оон аңгыда сигенчилерге хлеб чедишпейн баардыр. Суг-Аксының ажылчын кооперациязы «Алдан-Маадырже» хлеб чедиреринн үзүктеллирип, чедиялда чүгле 2—3 катап эккээр, чамдыкта оон-даа эвээш келир. Ынчангаш бригадалардан Суг-Аксынче албан-биле хлебтен балар ужурга таваржып турар — деп, совхозтуң кол агроному Чечек-оол Кенденович чугаалады.

Н. ООРЖАК.
«Шыннын» корр.

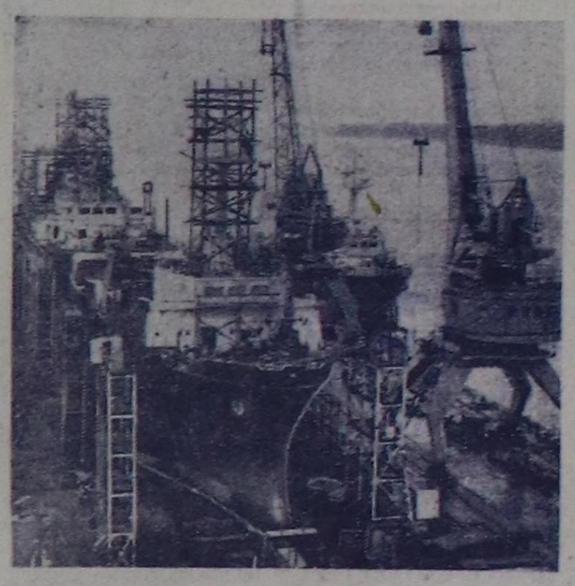

Клайпедада «Балтия» деп судно тудар завод бодунуң продукциязын—балыктаар траулерлерин чурттун хөй районнарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң судно доктаар черинде.

Б. КАВАШКИН биле А. ПАЛЕНИСТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

делегей болуушкуннар тайылбырлал бо хүннерде

Кады ажылдажылганың болгаш тайбыңның эрге-ажыынга

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЮСФР-ниң Президентизи, ЮКЭ-ниң Даргазы И. Броз Тито-биле ужуражыышкынынче делегейниң парлалгазы улуг кичээнгейни салып, Кремльге дүштеки шайлалгага оларның чугааларын парлап үндүргүлээн. ССРЭ биле ЮСФР-ниң аразында кады ажылдажылга сөөлгү чылдарда улам бурунгаар хөгжүп турар, ол турум болгаш план өзугаар характерлиг апарган деп тайылбырларда онзалап демдеглеп турар.

«БОРБА», «ПОЛИТИКА» болгаш өске-даа югослав солуннар совет найысылалга И. Броз Титону чүректин ханызындан хүлээп алганын демдеглевишаан, ийи талалыг харылзааларны болгаш ол ышкаш делегейниң өйү келген айтыырыгларын калбаа-биле база үре-түннелдин-биле чугаалажып көөрүүнүң аргазын совет-югослав чугаалажышкынар бөөр дээрзинге бүзүрелин илергейлеп турар.

«ВИЕСНИК» солуннуң бижээни болза: Л. И. Брежнев биле И. Броз Титонуң аразынга Москвага чугаалажышкынар үүгле ийи чуртка болгаш оларның аразында харылзааларны хөгжүдүрүнге ажыктыг болур эвес, харын делегейге калбак ужур-дузалыг болуру чигзиниг чок. И. Броз Титонуң Л. И. Брежневбиле Белградка ужурашканының соонда эрткен тос айның дургузунда делегей ареназынга болгулаан хөй-хөй болуушкуннар ийи удуртукчуның аразынга чаңчыл апарган санал-онал солчулгазын негеп турар. ССРЭ биле ЮСФР-ниң аразынга улам-на үре-түннелдиг болгаш бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылга хөгжүүр апаар дээрзинге бүзүреп болур.

«РУДЕ ПРАВО» солун (ЧССР) мынчаар бижээн: Даштыкы политика талазыбиле СЭКП-ниң XXV съездиниң шугумун Л. И. Брежнев болунун чугаазынга база катап бадыткаан. Долгелгинин дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чавырылдырарынче болгаш ячаы-бүрү социал системалардың күрүнелер-биле кады ажылдажылганы быжыглаарынче утланган эки эгелекин санал бүрүзүн деткиринге белеңнин ол илергейлеп.

«НЕПСАБАДШАГ» дээр венгр солун тайбыл дээш демиселге социалистиг чурттарның аразында эп-сеткил катыштырылгазының база кады ажылдажылганың чугулазының дугайында Л. И. Брежневтиң чугаалаан үүлдерин сизалап парлаан.

«НОЙЕС ДОЙЧЛАНД» солуннуң (ГДР) демдеглээни болза: чамдык империалистиг болүктерниң социалистиг чурттарга удур өөскүдүп үндүргени, алыс утказында «соок дайышның» өзүзу-биле, кылдынган өжээтен пропагандисчи кампаниязын Л. И. Брежнев буруу шапкан.

Чалгынныг ракетадар бүдүрерин калбартырының болгаш нейтроннуг бомба тургузарынга хөренгилер тускайлап . бөөрнин дугайында шиитпирин АКШ-та хүлээп алганын Л. И. Брежнев шугумчүлээн деп, фин солуннар демдеглеп турар.

Совет-америк харылзааларны бүгү-ниитин тайбыны быжыглаарының эрге-ажыктарынга хөгжүдүрүнүң күзенчиниң дугайында медеглелдерин ажыл-херекче шилчидерин америк администрация бодап турар чүве болза, ол таварылгада кайы-кайызынга таваржыр шиитпирлерин дилеп тыварынга ССРЭ белен болуп турар дээрзин айтып турар Л. И. Брежневтиң чугаазының ол кезээн АКШ-тың маосалыг информация чепсектери тодаргайы-биле тайлбырлап турар.

Чалгынныг ракеталар бүдүрерин калбартырының болгаш нейтроннуг бомба тургузарынга хөренгилер тускайлап бөөрнин дугайында шиитпирин АКШ-та хүлээп алганын Л. И. Брежнев шүүмчүлээн деп, «Нью-Йорк таймс» айыткан. Ол солун Л. И. Брежневтиң чугаазын тайылбырлавышаан, «аграр чөрүүдээлерни шиитпирлөөр дээш, Совет Эвилели кандыг-даа практиктиг базымнарга харылаар» деп ол-ла үеде айтып турар.

(СЭТА).

МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ РЕКОРДТАРЫ

ПРАГА. «Бүгү дешилгелиг кижи төрелгетениниң байырлалынга бистиң күш-ажылчы белектеривис» деп доозуннуң адаа-биле чорудуп турар социалистиг чарыш ЧССР-де күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң амыдыралының чарылбас кезээ болу берген.

Октябрь мурнунуң бедик хүлээлгелерин чедишкиниг күүсеткениниң дугайында дыннадыглар бо хүннерде республиканың наймысылалынга удаа-дараа кээп турар. Ындыг чижектерниң бирээзи — Кунчиште К. Готвальд аттыг «Нова Гутьа» металлургия комбинадының хөй мун кижилиг коллективи болур. Улуг Октябрьниң 60 чыл оюнга алдар боддурган чарыштың чорудулгазында ол комбинат ЧССР-ниң улус ажыл-агыйынга чыл эгезинден бөөр пландап артыкка барык-ла 3 мун тонна кокету, 10 мун тонна каныы, 8/4 мун тонна прокатты берген.

ХЕМНЕРДЕ ДАРААЛАШКАН ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЛАР

БЕЛГРАД. Сонгу-Барының Югославияда Драва хемниң оорунда сески гидроэлектростанцияның тудуушкуну дооступ турар. Формин деп черде күчүлүг бульдозерлер келир үедеги суг кадагалалының дүвүн белеткеп, станцияның 60 мун киловатт күчүлүг чингиртизин эгтеп кылып турар. Бо чылдың декабрьда станция баштайгы чырыкты бере бээр. Чартык чыл эрткенде ийги ындыг чингиртини ажыглалга киирер.

Олар ажыглалга кирерге Драваның даглыг черлерде агымынга энергетика күчүзү бүрүнү-биле ажыглаттынган турар. А сее электростанцияның ажылдап үндүрер электроэнергиязы 2,7 миллиард киловатт-шак болур.

РУМЫН МУЗЫКАНЫҢ ХҮННЕРИ

БУХАРЕСТ. Румынияның Кара далай эриктеринде румын музыканың хүннери эгелээн.

Чурттуң эң-не алдаржаан профессионал коллективтериниң артистери 10 хонук дургузунда көрүкчүлерге оюн, концертти көргүзер. Олардың аразында Бухарестин «Мадригал» дээр ниити ыр болүү, румын радиоңуң болгаш телевиденииниң симфониялыг оркестри, Дж. Энеску аттыг филармонияның ниити ыр болүү база оркестри болгаш өскелер-даа кирип турар.

Музыкага сонуургадыг хөй санныг коллективтер база музыка байырлалынга киржир.

МООЛ ЭМЧИЛЕРНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

УЛАН-БАТОР. Моолдуң ажылчы чоннары моол эмчилер хүнүн демдеглеп эрттирген.

МАРИ болгаш улусчу күрүне кадыкшыл албанынче онза кичээнгейин салып турарының ачызы-биле моол кадык камгалалы улуг чедишкиннерин чедип ап турар.

Күрүне чыл бүрүзүнде-ле чоннуң медицина хандырылгазынга бюджеттин 10 хуузун тускайлап берип турар. Ам 10 мун кижи бүрүзүнге-ле 20 эмчи болгаш 100 эмнелге орну онаажып турар. Республикада чоннуң улуг немелде өзүлдезин статистика демдеглеп турар. Улусчу революцияның мурнунда калбаа-биле тарап нептерээн яңы-бүрү аарыглардан барык-ла бүрүнү-биле кырлыр чыгыы чоннуг турган чуртта ам ол хире улуг чедишкиннер чедип алдынган болуп турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Август 23—румын улустуң национал байырлалы

Амгы үеде Социалистиг Румынияда уран чүүлдүн 30 мун ажыг коллективтери ажылдап турар. Ында 400 мун кижини хаара туткан.

ЧУРУКТА: Тибукани деп суурнуң хөгжүмге хандыкшылдыгларының оркестри.

АНДЖЕПРЕСС—СЭТА-ның фотозу.

ПАТРИОТТАРНЫҢ СОГУУШКУННАРЫ

ЛУСАКА. (СЭТА). Смиттин дүрүм чок расизи өзу-чурумунга удур Зимбабвениң улузунуң национал-хосталгалыг демисели хүн келген тудум улам күштелип турар.

«Зимбабве ципла войс» солуннуң дыннатканындан алырга, Зимбабвениң улусчу армиязының лайынчылары, майның эгезинден июльдуң тончузунге чедир 500 ажыг родези солдаты узуткаан, барык-ла 1.000 хиреанн балыглаан болгаш 50-ни тудуп алган. Чедишкиниг халдаашкынарның түннелинде хөй-хөй шериг техниказын болгаш ок-чемзекти эжелеп алган. Патриоттарның дайынчы ходелиишкиннериниң районнары доктаамал калбарып турар. Хосталган районнарда улус эрге-чагыргазын тургузуп турар деп, солун айыткан.

Күштелип турар национал-хосталгалыг шимчээшкинни кандыг-даа арга-биле базарынче чүткүвүшаан. Солсберинин өзу-чуруму тайбын чурттакчы чонга удур ужур-дүрзок аажылаашкынарны күштелдирип турар. Патриотчу күштерни бак кылдыр көргүзер сорулга-биле расистер боттарының үүгледишкиннерин Зимбабвениң патриоттуг фронтуунче чүүй каарын оралдажып турар. Ол меге-хоозун нүүлдээшкинни фронт шиитпирлин-биле ойтур шаан турар. Патриоттар Зимбабвениң улузунуң хосталгазы, эргелери болгаш азе-кежин дээш тулчуп турар деп, солун демдеглээн.

АФРИКАН ШЕНЕКТЕ БАЙДАЛ

АНТАНАНАРИВУ. (СЭТА). Сомализфион чөрүүлдээни аайлап шиитпирлөөринге аралаштырыкчы ачы-дузалыг чедиреринн Мадагаскар Демократтыг Республиканың президентизи Дядье Рацирака санаалдаан. Малагасий радиоңуң дыннатканындан алырга, ол сорулга-биле бодунуң төлөлекчилерин эфиопия болгаш сомали күрүнелерниң баштыңнары-биле чугаалажышкынар кылыры-биле чорудар деп ол шиитпирлээн. Чаагай ачы-дуза өдиреринин хөрөөнге киржирин национал улусчу хуралдың даргазы Люсьен Мишель Андрианарахиндзакеге даштыкы херектер министри Ришар Кристиан-Ремиге болгаш өскедаа дээди эрге-дужаалдыг кижилерге дааскан.

ЯУНДЕ. (СЭТА). Либревилдеп дыннадыг өзугаар алырга, Африка чангыс эп организациязының даргазы, Габонуңуп президентизи Омар Бонго «бүгү-ле өжээтен хөделиишкиннерни доп-доваан соксадырыпче» Сомалиниң болгаш Эфиопияны кыйгырган болуп турар.

С. ВЭНС КЫДАТКА БААР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Август 22-ден 26-га чедир АКШ-тың күрүне секретары С. Вэнстиң Кыдатче ам болур деп турар аян-чоруу-биле холбаштыр Кэмп-Девидке АКШ-тың президентизи чөвүлел хурал чоруткан.

Күрдепартаментиниң төлөлекчизиниң чугаазы-биле алырга, күрүне секретарының аян-чоруу «таныжылга» аян-чоруу болур, ынчангаш Вашингтонуң албан кижилериниң айтыр турары-биле алырга, ол аян-чоруктан АКШ биле КҮР-нуң аразында харылзааларга улуг өскерлиишкиннер болуруп кордан болбас.

Оон-биле холбаштыр америк-кыдат харылзааларның кол айтырыы Тайваньң айтырыы болур деп америк парлалга демдеглээн. Каттышкан Штаттар «бот-боттарының камгалалының» дугайында керээ дээр үүл өзугаар Тайваньның өзу-чурумун деткиринн уламчылап турар.

АЛБАДАТКАН ХЕМЧЕГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Федералдыг истелге бюролуңуң чаа директорун томуйлаанының дугайын Ак бажын дыннаткан. Халажып үнген К. Келлинин орнунга Ф. Джонсон томуйлаткан. Амгы үеге чедир ол Алабама деп мурнуу штатка окрег судьязы турган.

Америк истелге черинин өзулуг бүдүжүн көргүскен эдээн каш сураглыг бурууладыышкынарның соонда оон удуртулгазын солуурунче Ак бажын албадаттырган. ФИР болза америк хамаатыларының эргелерин базарының кол чепсээ болур. Телефон дамчыштыр чугааны чажыды-биле дыннаары, чагаларны ажыдын көөрү, үжепчиндиишкин кылыры, өске үзелдиглерни истеп-сүрери, хамаатыларның деп эргези дээш шимчээшкиниң активчилериниге удур меге «херектерни» кылын үндүрери, кандыг-даа буруу чок кижилерни коргудары болгаш ат-алдарын баксырадыры, оларның амыдыралынга кара-туразында холгаарлап киржири болза ол албан черинин кылыш турар чүүлдевиниң чүгле чамдыызы болур.

Чижээлээрге, сөөлгү чылларда политиктиг үзелдери азы ажыл-чорудулгазы «таарышпас» деп санаттырган кандыг-даа америк кижини истеп сүрери-биле база чок кылыр-биле тускай ажылдап кылган «Коинтелпро» деп адаар программа биилдингир алырган. Негр улустуң удургукчузу Мартин-Лютер Кингти өлүргениниге ФИР-ниң киришкеанниң дугайын америк парлалга бижээн болгай. Оон-биле холбаштыр америк хөй-ниитиниң чазактың ол албан черинге хөөн чок чоруу таварылга эвес болбайн аан.

ФИР-ниң директорун солаан чорук чуну-даа өскертпээн. Истеп сүрүкчү ол албан черинин хүлээлгези «өске үзелдерниң» кандыг-даа илерээшкинин базары болгаш америк кижилерни политика талазы-биле хайгаарап көөрү бооп мурнукузу ышкаш хевээр арткан.

КЕЛИР ҮЕНИҢ ОДААР ЧҮҮЛУ

Улус ажыл-агыйынга электри энергиязы бүдүрүкчү күштериң үнер дөзү болурун В. И. Ленин Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла үнелеп чорал. Коммунизм дээрге бүгү чуртту электрижиткен Совет эрге-чагырга-дыр. Совет Эвилели экономиктиг хөгжүлдезин чүгле бодунуң одаар-энергетиктиг курлавырының баазазынга чорудуп турар делегейде индустриалдыг кара чаңгыс улуг күрүне болур. XXV съездиниң шиитпирлериниде Барын-Сибирьге улуг бүдүрүлге-девискээр комплексти тургузарын уламчылаары көрдүнген.

Совет Сибирь — бедик организастаттынган үлетүрүүн, көдээ ажыл-агыйын, артемниң болгаш культураның күчүлүг сайыраңгай району апарган. Бир эвес онгу беш чылда чурттуң бүгү үлетүүр бүдүрүлгезиниң өзүлдези 35—39 хуу болза, а Сибирьге — 50 хуу болур. Амгы үеде нефтиниң чыл бүрү немелде өзүлдезиниң, алюминийниң болгаш бойдус газының, энергияның чиг-эдин химиктиг арга-биле бүдүрериниң, яңы болгаш целлюлоза-саазын бүдүрүлгезиниң хөй кезиин Сибирьдан алыр бис. Сапаашкынар өзугаар алырга, Совет Эвилелиниң хөмүр-даш курлаазырының 90 хуузу, чурттуң амгы үеде ажыглап турары 22 хөмүр-даш бассейнинин 14-түү Сибирьде. Моон алгаш көөрге, Сибирь—Совет Эвилелиниң чиг-эдиниң кол берикчизи болуру билдингир-дир.

Сибирьниң чурумалдыг каасчараш бойдузунда аңгыда оон эгээртинмес казымал байлаының келир үеде ажыктыгын дугайы чогаалдарда хөй-биле бижиттингилээн. 1928 чылда Павел Васильев болуунуң «Сибирь» деп шүлүүнде мынчаар бижээн:

Ажыл-херек, сонуургалдар өскерилди.
Аңнар-меннер азыг-дижи чинчилерни
Электри лампалар дизиги-биле
Дегийт дүрген солуурунче далаш чуртум!..

Бо дээрге бирги беш чылдың бүдүүзү-дүр. Ол үеде анчыларның чадыр-чакпазынга ан-меннин азыг-диштери чинчилер боон турган болза, удавас Сибирьни дургаар электри четкизиниң шөйлүрүнге болгаш электри лампаларының дизин турупларынга бүзүрелин баш бурунгаар чогаалчы илереткен.

Партиялың XXV съездиниң материалдарында Канск-Ачинскиниң одалга-энергетиктиг комплекизинин (КАТЭК) тудуун дүргедедир талазы-биле ажылдарны чорудар деп айыткан. Чер бөмбүрээзинин одаар үүлүнүн резервуары Канск-Ачинскинин хөмүр-даш бассейнинин шингээдип алырын чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнели негей берген. Баш бурунгаар саналашкынар-биле алырга, ук комплекс баштайгы үезинде чылда 350—400 млн. тонна хөмүр-дашты бөөр. Ол дээрге 1980 чылда бүгү Совет Эвилелиниге казар хөмүр даш тывыжының чартыынга деп-дир. Ол хөмүр-даштка ажылдаар чылыг электростанцияларының күчүзү 50 млн. квт-шак чедер. Кажан КАТЭК долузу-биле ажыглалга кире бээрге, хөмүр тывыжы чылда 1 млрд. тонна база электростанцияларының күчүзү 100 млн. квт-шак апаар.

Элээн каш чылдар мурнунда геологтар хөмүр-даштың, нефтиниң болгаш газтың курлавырларын саналаан болгаш моон соңгаар үүү болуруп илереткеннер.

Хөмүр-даштың, нефтиниң, газтың тывыжы чылдан чылче өзүп олурар болгаш ол казар байлактарның чаа-чаа курлавырын тодарадып турар. Ол курлавырлар черде кызыгаар, хемчээлдиг болуру чугаажок. КНО-нуң дыннадыы-биле алырга, 2000 чылга чедир нефтиниң делегейде курлавырының 87 хуузу, бойдус газының 73 хуузу чарыгдаттынар.

Энергия курлавырларының эвээжээнин кижи торелгетен канчаар шиитпирлөөр ужур-аргуул? Ынчан кижилер бойдустуң чаа хоойлуларын ажыдын, оларны амыдыралга ажыглап, чаа энергия дөстерин шингээдип алыр апаар. Эртемденнериң саналы-биле алырга, ындыг эгээртинмес энергияның бирээзинге хемнерниң, хөлдериң, далайларының, океаннарның суу хамааржыр.

Сугну одалгага ажыглаарын 1874 чылда сураглыг француз фантаст-чогаалчы Жюль Верн бодунуң «Элдептиг ортулук» деп романында айыткан. Оон бөөр чыл эрткенде кайгамчык фантастиктиг бодал бооп турган үүлүү эртемденнер боттандырып турар. Сугну тургузукчу кезектерге чарары база оон водородту ылгаары ындыг-ла берге эвес. Водородту сугдан электролиз аргазы-биле ылгап алырын сактырга-ла четчир.

Бүгү-ле одаар үүлүүрнин аразындан чылыг бөөр талазыбиле водород бирги черни эзлеп турар. Нефтиден, хөмүр-даштан, бойдус газындан водородту химиктиг аргалар-биле болгаш эвээш кезиин электри дузазы-биле ап турар. Бир эвес улус ажыл-агыйы долузубиле водородтуг одалгаже шилчиир болза, ынчан ядролуг энергияның баазазынга даянгаш, водородту электри дузазы-биле сугдан ылгап алыр апаар. Ынчангаш эртемденнериң чогаатканын өзугаар далайлар кырынга күчүлүг атомнуг электри станцияларын тудар, а оларның энергиязы-биле сугдан водородту алыр болгаш оортан хоолайлар дамчыштыр хереглекчилерже чорудар. 500 км черге электри энергиязын дамчытканынга деңнээрге водородту дамчыдары барык 8 катап чиик. Кажан оларның бөөр энергиязы деп турда, моон алгаш көөрге, водородту бир черден өске черлерже дамчыдары электри тогундан безин эптиг бооп турар-дыр.

Украинаның бир институдунуң эртемденнери агаарны бөкталдырбас одаар үүлүү тыварын ажылдап кылып тургаш, сугну кислород болгаш водорода чарыптар «ЭАВ» деп препаратты чогаатканнар. Амдыызында препаратты белеткээрин нарын болгаш улуг чарыгдалдар үнер болганындан, чүгле дуржулгалар кылып турар. Кажан сугну водород болгаш кислородка чарарының белен аргалары тыптырга, мотоциклдерин, автомашиналарын болгаш өске-даа иштики кыымыкын шимчедикчилериниң бактарын суг-биле долдургаш, рейсче хаптар үе келир.

Суг—келир үениң одаар үүлүнүң бирээзи болуру маргыдаа чок. Чылыг бөөр талазыбиле деңнииң эге хемчээнге хамаарыштыр водород бойдус газындан 2,5 катап, яңы аймаандан 8,3 катап хейну бөөр. Электри энергиязындан болгаш энергияның өске-даа хевирлериниң оон ылгалыр эки талалары хөй. Чижээлээрге, чер адаанга шыжат черлериниге азы улуг саваларга оны хөй-биле мөөнүзүн хоолайлар дамчыштыр яңы-бүрү хереглеллерге ажыглан болур. Водородту газ-даа, суук-даа хевириниге кадагалан болур болгаш одалтага, соодултага, бүдүрүлге черлериниге, электри станцияларынга ажыглаары таарымчалыг.

Бистин чуртта болгаш индустриалдыг, сайзыраңгай өскедаа чуруттарда автомобильдериниң, самолёттарының, океан дайнерлериниң водородтуг шимчедикчилериниң шенелдерин чорудун турар. Ынчангаш келир үеде далай болгаш хем транспортун, поездилерни, автобустарны болгаш чүк машиналарын водородтуг шимчедикчилер күүү-биле ажылдадыр апаар. Француз эртемденнериниң болгаш конструкторларның чогаатканы шакта 80 км дүрген чоруур водородтуг автомобильдери немелде долдурулга чокка 250 км өрукту эртип турар. База бир эки талазы—агаарны хоралыг бүдүмелдер-биле бөкталдырбазы. Кажан шын эвес ажыглаар болза, оон агаар-биле холукаазы частычал болгаш айылдыг-ла харын.

Амдыызында бистиң чуртта бүдүрүп турар водородту нургулайында бүдүрүлгелерде хереглеп турар. Казымал байлактар энергиязындан аңгыда океаннарның диргелиишкиниин, хаттың хүнүңү энергиязын база чер адааның изиг сугларын ажыглап турар. Геотэс-терни (чер адааның изиг сугларынга ажылдаар станцияларны) Исландияда, Италияда, Чаа Зеландияда, АКШ-та, Японияда, а бисте Камчаткада ажыглап турар.

Сөөлгү чылларда Совет Эвилелиндо АКШ-та, Японияда болгаш өске-даа чуруттарда хүн энергиязын улуг сонуургал-биле ажыглап турар. АКШ-та чамдык бажыннарның ханалары хүн энергиязын электри энергиязынче шилчидип, сиирин алгаш, хүн ажарга, чылдыын, чырыдын турар.

Хүн энергиязы чыыр суугуларның яңы-бүрү толевиледдерин шенеделдерде көрүп турар. Бажыг ажыл-агыйынга хүн суугулары улуг ужур-дузалыг. Бажыг ажыл-агыйынга хүн энергиязын ажыглаарда хендир үзү-биле долдуртунган хоолайны түскай парабола (ыйылак) хевирлиг көрүнчүктерниң дузазы-биле аяс хүнде 500° чедир изидиптер. Изиг үс оортан олово долдурган хоолайга баргаш, ону эвилдиптер. Эвилген олово оон ыңай дамчаан база бир хендир үстүг хоолайга баргаш, бодунуң алган чылыын хоолдур-дүүлүрдаа чидирбес. Амгы электри плиткаларының спиральдарының орнунга хоолайлар эрлип эртер болгаш ону таварыр изиг оловоуң эртерин краннар дузазы-биле өйлеп болур.

Чер кырынга энергия чедишпейн баар үе турбас. Кайгаш миллион-миллиард чылдар эртерге-даа эртем-техниканың чедишкиннери чогуур арганарны тып шиитпирзеп шыдаар.

ИНЖЕНЕР СЕҢГИН

Нүгүлдекчи бижикти секретарь тускай дептерге бүрүткээш, начальникке аппарын тулускан. Саазында ыйлагар одурутларны Натпит баштай тоомча чок ырлай аарак чүгүртү номчааш, оон соонда карааның шилин кедип алгаш, осжум химиренин номчааш, үш дугаарында сөс бүрүзүнүн адаан шыйын ора, кончуг кизээнгейлиг номчааш, адак сөлүүнде сайыг үн-биле айтырган:

— Кым эккелди, мону?

— Ол кижи даштын олур.

— Каям, бээр кирпривидем..

Жмак даргалар-биле чугаалажып билир. Оон оптуговуузунуг дылы кымныг-даа иштин-хөөнүн хоюндадыр чылгаптар. Натпиттин сеткил-сагыжына тааржыр дүлгүүрүү ол карык чивеш арызында шилий тып алган:

— Экии, Салчак-чырык Макарович! Ай-ай-яй, арыг-шырайынар арай шагыргай-даа ышкаш кандаай чоор, даргам? Тайгага бир ай хире чоруур болдуларза эки эвеспе он? Анчы боону холга канчаар тударын безин уттувутпаан силер бе. Салчак-чырык Макарович? Сыныгар силерни маказ шылай бердилер-ле...

— Каткан-хувураанын, анчы бөө хамаанчок кадайымны уттур чытаан олур мен, кеский. Кончуун көр даан, чымыш-ла, чымыш! А сен чүте келдің?

— Ланакайын, силерге база бир чымыш сөкпен келдим. Байдалывыс мырыгай каттырынчыг-даа, ыглаксанчыг-дыа апаарга, ыдажып чадааш бөөр хаптым.

— Аза-ла алзынам, сени! Чүү ыдыг унтер Пришибеев тыпты берди?

— Өршөөн-ле көрүнер, часкан-дыр мен, Салчак Макарович, унтер Пришибеев эвес, Топтыгин чанчын тыпты берди. Ийи дадайым, ол дег турамык кижи черде көрбөөн мен! Бистерни шуут-ла кулдарым дээр, а бодун Көк-Даштын хааны болгаш бурганы мен дээр-дир.

— Сеңгин бе, ол?

— А оон оске ыым боор чүвел? Ээулуг-ла силерни бажыларга хаа кудар кижи-де ворду...

— Аза-ла алзынам, ону! Чүнү үүлгедип каапты ыначаш?

— Келген дораан бисти теп каг часты. Сөс-домаа даннаар-ла кыжаныылкын боор дарга-дыр. Холунга бижек тутсуп бөөр болза, кымныг-даа боскун үзе шелипгериндеп дадай дивес ол! Оон аажы-чаны амгы үеним кижизиге көңгүс дөмейлешпес ийин...

— Жмак, тодаргай факт-барымдаан кайы чүвел? Сеңгин баргаш шавылыырларынарны дыныыдыр тыртыптарга, девидей бербөөн силер бе?

— Караам соглур, бир эвес Сеңгин аказ артар болза, Көк-Дашка кижи ыыраныыс! Уязыче изиг суг чажыпкан таракаар дег, чүк башка, чүгүржү бөөрлер. Тодаргай факт-барымдаа оон көстүр!...

— Көргей-ле бис! Аан кыгаан созуп бадытхаттынмайн бараз, шорук эвесие, Жмак! Хоп дажаан дээн сеңи шиңме...

— Хүн бо! Сеңгин чадымхаяда чоленген кижи турган чүл моонар!? Че, харын, согур кижи көрөөл дээн, дүлей кижи дыңнаал дээн чүве дажик...

— Өскээр биллин ийин, Жмак, аза-ла алзынам, сени! Сеңгинге болушпас мен. Кедерей берзе, чиге моюй-чуг шилиштинче кирп иткеш, аксын боошкүүнеп каар мен!

— Ол, ол! Шак ыначаар кезеднер харыв, Салчак Макарович!

— Жмак, сени Көк-Дашта тодуг моортай дег кудуруун сортайтынкан кылаштап тур боор деп бодап олурумда, бакка аттырыпкан күртү дег чалтыныарын далбайтын алган чедин кээп канчаарын ол?

— Эй, дээ, начальникке удурланырга хатче угландыр ыыгаан-биле домей-ле болгай, Салчак Макарович. Чаштанчылары кижинин бодунга кээр аан...

— Хе-хе-хе. Бо чылын аименин көскүлеки кандыг-дыр мен?

— Мээн-биле коштанчын аар болзунда, чүгле мажы базар силер, ол-ла! Дирс-тог! Дарс-тог! Мыя бо мурнуларга, чараа түкүрүм черге парны-даа сегиртин эккеп бээр мен...

Ынчаар мактаныпкаш Жмактын арны безин кыспаан. Херек кырында ол бүгү назынында күсне думчуундан хаа үндүрүп көрбээн кижи чүведир. Авыяс дээрге оон идегелдиг чепсээ. Бо удаада ол чепсек шыгаагаа черин часпаан. Натпиттин чүрээн орта барып дегген. Начальниктин өөлүг чагыы мындыг болган:

— Жмак, аза-ла алзынам, сени! Дүрген дедир чангаш, эш-оорунаг барып оожургат. Сөөлүүде чөзе бергеш, хамык тенектеннишкиннерни чидираптер мен аздыр деп Сеңгинге мээн созум дамчыт. А сен бодун таптыг безеткенин алгаш тур, тайгага ийилээн улчүп кылаштаашкылаар бис. Көк-Дашта агаар-бойдустун байдалы кандыгы?

— Ам хар чаапкан боор, Салчак Макарович...

* * *

Көк-Дашка шынаа-ла башкы хар чаапкан. Чаар-чаарда ёзулуг кышкы харын урушкан. Дыгый, кылгар, дошталчак, базарга кыжыраан хоюг чигир-ле олчаан. Сеңгин ону бардам уткуп алган. Бажыңындан эртен майктааш идиктерлиг, шляпалыг, чуга тоонуг үнүп келгеш ынай-бөөр чоргаар коргүлээн. Долғандыр ак-ла чайт! Хепертен Сеңгиннің чапагаштанын каапкаш харга аңдаалтаныксаалы кели бергеп. Бодунуп үүдеп артык ынак сарыы Белекмаазын ошкаксаазы кели берген. Алды адыр мыйыстыг сыны болуп алгаш салгын-биле чаржыксаазы кели берген. Оон бүгү мага-болу дыңгылдайлап ырлап турган. Чалыы назынын хайныккан хапын серпидеп аар дээш Сеңгин чаагынын кастыктарын чаш хар-биле чиннепкеп. Ынчаарга оон дээрден челээш кырлап, девин самнаан куюмнуг болалдары, эртенги шалын ышкаш, эстин хайлы берген. Дүлгээзиниң сырынныг минуталары эрткен...

Дээр каан, Сеңгин ол хүн Көк-Даштын чаа аэродромун хүлээп алыр комиссия маанап турган. Эрткен дүне ийи трактор аэродром шөлүн чаттан хар-биле чаржалаштыр далбыйлап тура хонганнар. Аэропорттун төлээлери дүүш үезинде моорлап келгеннер. Сеңгин бичии-даа сүрөөдевээн. Кылдыртын каап ажыдынын шынарлыынга оон бүзүрели күштүг турган. Комиссия кежигүннери шөлдүн ужунга-бажыңга үндүр кылаштаашкаш, чүү-даа ыытташаанар. Улустун эн-не улуу көк баштыг кижи адак сөөлүүнде Сеңгиндеп айтырган:

— Хүнде кашты хүлээп ап болур силер?

Херек бүткен деп билгеш, Сеңгин илдик чокка харылаан:

— Бежен.

Көк-Баштыг аажок шыкыгып, арта-ла чөдүү хайны берген:

— Дужа-келбиже улуг аас эдер, байбаның моон көрүнерем! Бээр дажыглаар чүгүн хей бе?

— Эндерик.

— Чүү барыл?

— Аъш-чемден эгелээш, машина-тракторга чедир шуптубар.

Ажынчак көк-баштыгның шыжыкканы удам кедерээн.

— Чайны эрттир чүге удуп чыткан сен? Мындыг аэродромдан шагда-ла кылып аар ышкажыгай, аавтпай! Хар чаантарга миниип келген инээлик-тир бо!

Сеңгинин шаанга кирп кончуп-кончуп, көк-баштыг чымчай берген:

— Ажыы-биле соглээрге, аэродромун белен эвес-тир, онүк. Келген чүктү каяа шыгжаар сен? Складтарың кайыл? Кижилер чыныр черин кайыл? Бежен хамаан чок, беш самолёт октапсымза харлыга бээр сен! Чосум шөл туган эки-дир. Шорлур чылдак тыпадым. Даарта шенелде ужудуушкүннер маанаар...

Удатпаанда комиссия дедир чаныпкан. Сеңгинин эктинден аар даш кээп дүшкен ышкаш чиигеш дээн. Чедиишкиннерге кижи-даа менээргени бээр ийне деп ол иштинде бүдүү сезиннеп...

Чок, инженер Сеңгин менээргениинкинге алыспас.

Д. САРЫКАЙ.
(Уланчылыг).

(Эгези № № 191, 194 «Шында»).

ЧАМДЫКТАРГА ЧАГЫП КААЛЫ

Сөзү Олег СУВАКПИТТИН.
Музыказы Батый КЕНЕШТИН.

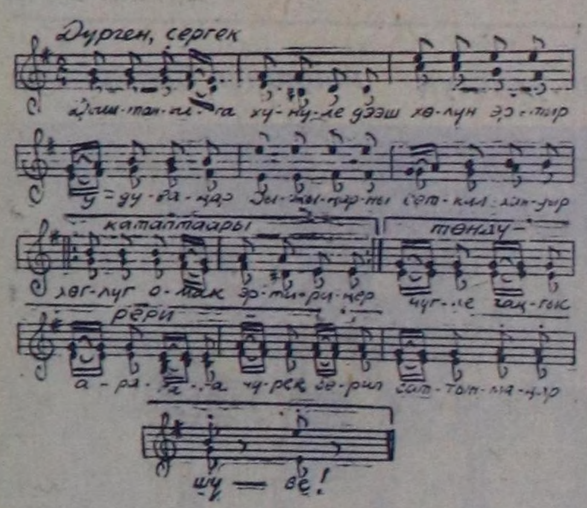

Дыштанылга хүнү-ле дээш
Хөлүн эрттир удуванар.
Дыжыларны сеткил хандыр
Хөглүг, омак эрттириңер.

Кожаларын эвилелдээш
Концерт көрүп, кино барза.
Даглар үнүп, хемнер кежип
Дадыгын ап кылашташса.

Эртемнерниң үнер дөзү
Эки номдан помчуп орза.
Кедерезе садыг баргаш
Кефир, түттен садып ишсе.

Кымга үү-ле күзенчиг-дир
Кылынар-ла, дыштанынар.
Чүгле чаңгыс арагага
Чүрек берип саттыпманар.

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

«Чалыы назынның библиотеказы»

Келир чылын парлалгага «Чалыы назынның библиотеказы» деп эмблемалыг чаа ном үнер. Ону алаадилерни кижилиринге луза кылдыр парлап үндүрер. «Библиотека» бежен ажыг сериялыг. Аная совет чогаалчыларның түс ажыг чогаалдары кирер. «Чалыы назынның библиотеказына» чогаалчылар Н. Островскийнин, А. Фадеевтин, А. Гайдарның, Б. Полевойнун, Г. Марковтун, О. Гончарның, В. Каверинниң, Ю. Бондаревтин, Л. Жариковтун чогаалдары кирер.

А. ПЕТРОВ.

Совет Армияга тураскааткан

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели болгаш ССРЭ-ниң Чуруктчулар эвилелиниң секретариаты 1978 чылдың февральда Бүгү-эвилелдин «Маадырлыг алдан чылдар» деп делгелгезин ажыдары-биле доктаалды хүлээп алган. Ол делгелгени совет Чепсектиг Күштернин 60 чыл болган оюнга тураскааткан болгаш шериг-патриоттуг теманы совет уран чүүлдүн мастерлериниң улам ыцай сайзырадырынче угландырган.

Делгелгени Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунун Топ политиктиг эргелели эрттирер. Бүгү-эвилелдиң бо делгелгезинге чедир республикаларның делгелгелери ажыттынгылаар.

И. ИВАНОВ.

Библиотека ийи чүс харлаар

Прагада Күрүнеиң библиотеказы бо чылын 200 харлаар. Чехословакияда ол эн-не улуг библиотека. Ында 4,5 миллион номнар бар. Библиотека 40 муң хире доктаамал номчукчулуг. Энир чылын ол библиотека 1,2 миллион янзы-бүрү номнарны чонга таратган.

(ПМА).

УНИВЕРСИАДА АЖЫТТЫНГАН

СОФИЯ. (СЭТА-ның тускай корр.). Август 17-де Софиага «Универсиада-77» байырлалды-биле ажыттынган. Делегей студентилериниң оюннарында 90 хире чурттун аныяк спортчулары киржип турар. Оларның аразында олимпиадаларның, делегей чемпионаттарының шаннадлыг черлерин ап чораан ат-сураглыг кижилер эвээш эвес.

Аалчыларга эвдек-эвилек Болгария беш диптин аныяк төлээлерин ам ийи дугаар хүлээп ап турары бо. «Универсиада-77»-ге улуг белеткел ажылдарын чоруткан. Организастыг комитеттин даргазы, эртем-техниктиг дешилге болгаш дээди өөредилге талазы-биле күрүне комитетинин даргазы Начо Папазовтун биске чугаалаары болза: «Августун 18-те эгелээн маргылдааларга бүгү чүве белен. Мурнунда базаларга немештир 21 чаа объектини ажыглалда киргген. Олар спортчуларны маанап турар. Универсиадага сонуургал канчаар-даа аажок улуг болуп турар, чүге дээрге Москвага эртер олимпиадага белеткелдин чугула чадазы болур».

Софияда ажыттынган амгы универсиада эстафетаны Москвадан хүлээп алган. Анда студентилериниң спортчу оюннары 1973 чылда эрткен. Универсиаданың программазында дөрт чыл мурнунда кирип турган спорттун хевирлери хевээр: гимнастика, чиик атлетика, сугга эштири, сугже шураары, сугга бомбүктээри, волейбол, баскетбол, теннис, фехтование. Спорттун онгу хевиринге Болгарияның студентилериниң спорт ниитилели «Академик» (бистиң «Буревестник» ышкаш) хостуг болгаш классиктиг хүрешти киргген.

«Работническо дело» солун «Универсиада-77»-ниң киржикчилеринге байыр чедиргеш, Болгарияның найысылалында найыралдын болгаш бот-боттарын билчиринин идеяларын удуртулга болдурган бүгү делегейнин студент аныяктарының төлээлери чыылган деп солун демдеглээн.

«Студентилериниң бо улуг чыыжы чүгле спорт шимчээшкининге улуг ажыктыг эвес, харын делегейге чаа дайынны болдурбазынга, тайбыгны быжыглаарынга, аныяктарның харылзааларын экижидеринге дузалаар» деп, солун бижээн.

...Болгарияның найысылалының он-он мун чурттакчылары, чурттун 28 округунун ажылчы чону, ол ышкаш хөй санныг даштыкы туристер каастап каап Васил Левский аттыг стадионун өлуттарын эзелекен. Хүндүлүг аалчыларның аразында «Олимпиада-80»-ниң организастыг комитединиң делегациязы база бар.

...Стадион шимээн барган. фанфаралар үнүнүн соонда чугүрер орукче тук тудукчулары үнүп келген. Оюннарның киржикчилериниң байырлыг парады эрткен.

Студентилериниң эрги гимнизи «Гаудеамус игитур» чангыланып турда, Универсиаданың одун кывыскан.

Оон соонда студентилер спортунун чыыжының киржикчилери дангыракты хүлээп алган. «Спорт, эртем, тайбын болгаш найырал» деп улуг гимнастика программазы эгелээн.

Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Болгария Улус Республиканы Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живковтун удуртулгазы-биле Универсиаданы эрттирип турар. Студентилер оюннарының киржикчилеринге байыр чедиргеш, бо маргылдаа тайбынныг болгаш аңгы-аңгы чурттарның аныяктарының аразынга найыралды быжыглаарының хөрээнге бараан болур дээрзинге быжыг бүзүрелин ол илереткен.

БССР-де Брестиниң хевис-сукно бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи эки ажылдап турар. Октябрьның юбилейинге чедир пландан ажыр 2 муи дөрбелчин метр хевистерни бүдүреріп олар хүлээнген. Ам безин садыг четкизинче болгаш даштыкыже пландан ажыр 1600 дөрбелчин метр хевистерни чоруткан.

ЧУРУКТА: белен продукцияны көрүп турары.

А. КУЗЯРИН биле А. НИКОЛАЕВТИН фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СОФИЯ, август 18. (СЭТА-ның тускай корр). «Универсиада-77» эгелээн. Бирги хүндө волейбол баскетбол, гимнастика болгаш фехтование маргылдаалары болган. Волейболистер маргылдаазын Болгария биле Швейцарияның хөрээженнер командаларының ужуражылгазы ажыткан. Шөлдүн эзлери 3:0 санга удуп алган. Эр улустун волейболга баштайгы ужуражылгазында совет студентилер Кувейттин шилиндек командазын база-ла 3:0 санга уткан.

Волейбол маргылдаазында эр улустун 23. хөрээженнерни 19 командазы киржип турар. Бразилияның шилиндек командазы-биле бистиң спортчуларывыстың бирги ужуражылгазы дүүн болган.

Баскетболга шаннал дээш эр улустун 32. хөрээженнерниң 19 коллективтери киржир. Маргылдаа чидиг спортчу демиселге эгелээн. АКШ-тын баскетболистери Венгрияның командазын 70:66 санга уткан.

Универсиаданың бирги комплект медальдарын команда талазы-биле гимнастика маргылдаазының тиилекчилеринге четвергте орай кежээ тывыскан. Шаннал дээш демисежин турар бистиң командавыстың составы, колдуунда олимпийжилер болуп турар: Европа чемпиону Владимир Маркелов, Владимир Тихонов, Александр Дитятин, ол ышкаш баштай киржип турар Александр Ткачев.

Совет чиик атлетика командазы күчүлүг быжыглаашкынны алган. Европа кубогу дээш Хельсинкиге болган маргылдаага киржип чораан олимпий чемпионнары Татьяна Казанкина, Юрий Седых, чурттун рекордсмени Марина Сидорова Софияда ужуп келген.

«Универсиада-77» чүгле чаңгыс маргылдаалары-биле кайгамчыктыг эвес болуп турар. «Улустарны чоокшулаштырып турары-биле ол менээ таарымчалыг-дыр. Муи-муи спортчулар спорт шөлдеринге демисежип турган, ол-ла үеде найыралдажып турар». Бо сестерни АКШ-тын чиик атлетика командазының капитаны Харви Гланс чугаалаан.

«Олимпий оюннарының соонда универсиада эн улуг маргылдаа болур. Делегей спортунун эн тергиннери мында чыыгган. Ынчалза-даа оон оске талазы эн чугула болуп турар. Ол болза бүгү делегейниң аныяктарының ужуражылгазы болур. Бо бистерге улуг ужурдузалыг» деп, Кубаның студент аныяктар федерациязының национал чөвүлелиниң кежигүнү Хулио Карен демдеглээн.

Телевидение

АВГУСТ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Шевер холдар».
11.00—«Универсиада-77». Болгариядан дамчыдылга.
12.00—«Ада-иелер, силерге».
12.30—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
12.55—«Хой санныг эки бараннарны». ССРЭ Конституциязының төлевиделин чугаалажырынга Кемерово областын «Березовская» шахтазының партком секретары Г. П. Сидоренко дамчыдылгада киржип турар.
13.25—«Третьяков галереязының тергин чуруктары». В. Серов. Портреттер.
13.55—«Айыл чок чоруктуг шимчээшкини».
14.25—«Москвичка». Телеклуб.
15.25—«Поэзия». М. Волошин.
16.10—16.20—Чапсар.
16.20—«Кадыкшылга». Эртемчептередилгелиг программа.
16.50—«Челен чылдарын Америказы». 1-ги фильм. — «Чикаго кырында ыштар». Автору—Валентин Зорин.
17.45—«Музыкалыг абонемент». Концерт. Программада П. Чайковскийнин, С. Рахманиновтун, С. Танеевтин, Н. Римский-Корсаковтун чогаалдары.
18.10—«Болган-даа дег, болбаан-даа дег». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар.
19.20—«Сугга дүшкен корабльдернин эртинелери». Мультфильм.
19.25—«Тбилиси». «Хоорайлар болгаш кижилер» деп болуктен документалдыг телефильмнин баштайгы коргүзүү. Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының вице-президентин Е. Хорадзе эго сөс чугаалаар.
20.00—Медээлер.
20.15—20.25—Чапсар.
20.25—«Спортлото» тиражы.
20.45—«ССРЭ Конституциязының төлевиделин чугаалажып тур бис». «Кадыр болгаш маска» заводтун ажылчыларының чугаазы.
21.00—«Чүректин хапызындан». Копаковтун М. И. Калинин аттыг шаажа заводунун коллективи-биле ужуражылышкын. РСФСР-ниң улустун артизи В. М. Леонтьев дамчыдылганы чорудар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—«Аркадий Райкин-биле ужуражылышкын». Телефильм.
00.40—01.10 — «Универсиада-77». Болгариядан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мени черде манап турарлар» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Токкулазаш сээк» 10.10, «Саниковтун чери» 11.30, 13.20, 15.10, «Кадкинни кандыызы-даа билир» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүгле чаңгыс дүн» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Фитилге» ыылган» 15.00, «Оон-биле шулбустар» (2 сериялыг) 17.30, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кабирияның дүннери» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Чадаана хоорайның № 6 профтехучилищези 1977—78 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур

Училище дашчыларны, штукатуржуларны, малярларны белеткеп турар. Бүгү мергежилдерге өөренирниң хуусаазы 1 чыл. Училищени доосканнарга мергежилиниң талазы-биле разрядты тыпсыр. 8—10 класс эртемнег, 16 хар болгаш оон өрү назылыг оолдар, кыстарны училищеге хүлээп алыр.

Сургуулдарны аъш-чем-биле, аная болгаш тускай идик-хеп-биле, нинти чурттагы чери-биле хандырар.

Училищеге кирерин күзээнчер директорнун адынга билдириишкин бижээш, эртемнин дугайында документтиин (бодун), торуттуунгенниң дугайында документтиин (бодун), торуттуунгенниң дугайында хереченнелди азы учёттан үнгеннинин дугайын медеглээн паспортту, чурттан турар черинден шынзылганы, ада-иезинин ажылынын дугайында бижикти эккээр.

Училищеге кирерин күзээнчерни экзаменнер чокка, беседа кылганынын түүнели-биле хүлээп алыр.

Кирер дугайында билдириишкинни августун 20-ге чедир киирер.

Кичээлдер сентябрь 1-ден эгелээр.

Келир черге: Тыва АССР, Чадаана хоорай, Победа кудумчузу, 82, телефон 2-37.

Кызылда № 4 ортумак профессионал-техниктиг училище 1977—1978 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур

Дараазында мергежилдерге үш чыл хуусаалыг өөренир:
Экскаваторщик.
Автокрановщик.
Облицовщик-плиточник-мозаичник.
Уран-шеверлел талазы-биле штукатур.
Гранит болгаш мрамор хоюглаар талазы-биле даш чонукчузу-гранитчи.
Училищеге сес класс доосканнар оолдар, уругларны хүлээп алыр.

КАИ-НИҢ Экраны

68-ТИ ТУТКАН

Август 14-те «Шекпээр» совхозтун ГАЗ-51 маркалыг автомашиназына 30 хире кижи олурупкаш, Кызылдан Кызыл-Мажалыкче чанары-биле үнүпкен. Ол үнерде олар орук шимчээшкининиң чурумун каржызы-биле үреп, дериттинмээн ажык машинага олурупканындаа, чолаачы А. Монгуштун эзирик байлалын-даа херекке албаннар. Орук шимчээшкининиң хайгааралының хыналдазындан корткаш, артындала дүн уткуй Кызылдан үнүпкеннер. Удаваанда Кызылдан 12 километр ыракка эзирик чолаачы машинаның андара долгап каап.

Машинага чораан кижилерден үш кижи кемдээн. Артканнары, аас-кежик бооп, аная үнгеннер.

Ол-ла хүн кежээликтей Кызылдың Трудовая кудумчузунга мотоциклди эзирик башкарып чораан А. Тридедов дээн үткуй кел чораан мотоциклге бодунун мотоциклин барып үстүрген. Оон түүнелинде дөрт кижи кемдээн.

Мындыг серемчи чок, эзирип алгаш автотранспорт башкарар ийи-чаңгыс кижилерниң хайындан озал-ондактар, кижилерниң кемдээр чоруу улуг-ла эвээжевейн турар. Кызылда болгаш районнарда автоинспекциялар орукка шимчээшкин чурумунун үрекчилери-биле шыңгыы демиселди чорудуп, оларны тудуп, торгаар ажылды күштелдирген. Эрткен неделяда эзирип алгаш автотранспорт башкарган 68 чолаачыларны Кызылга туткан. Оларның 30-и хуу автомашиналарның эзлери. Оон ангыда Садыг, Кодээ ажыл-агый министерстволарының, «Транссельхозтехниканың», автокомбинаттын, «Тыва суг-тудуг» трестиң автобүдүрүлгелериниң чолаачылары ол санда киргилээн.

Эрткен неделяда республиканың оруктарынга 9 озал-ондак болган. Оон түүнелинде, материалдыг каражазын санаваска, бир кижи олген, 18 кижи кемдээн. 4 озал-ондак эзирик кижилериниң хайындан болган.

А. АКИФЬЕВ,
КАИ-ниң инспектору.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, көлээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, секретариаттың, 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг № 293.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелеливиң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—01246.